

Neka zapažanja o teritoriju i organizaciji Bribirske županije u srednjem vijeku

Franjo Smiljanić

Filozofski fakultet u Zadru, Zadar, Republika Hrvatska

Autor razmatra pitanje prvotnoga teritorija Bribirske županije, uzimajući u obzir činjenicu da je tijekom vremena prvotna organizacija doživjela brojne promjene i transformacije kao rezultat političkih gibanja. Razglabanje se oslanja u prvome redu na izvorni materijal, kako onaj publicirani tako i arhivski, koji omogućuje precizno prostorno rekonstruiranje različitih jurisdikcijskih područja koja su se od sredine 13. stoljeća razvijala na teritoriju nekadašnje županije. Precizna prostorna rekonstrukcija omogućuje donošenje zaključaka o razlozima zbog kojih je za središte županije odabrano kasnoantičko naselje na Bribirskoj glavici.

Bribirski županijski teritorij u historiografiji

U hrvatskoj historiografiji problem teritorija koji je zapremala bribirska županija nije bio predmetom zasebnoga istraživanja. Istraživači poput Brašnića¹, Lučića² ili Alačevića³, teritorij ove županije jednostavno su smjestili u okolici Bribira. U prvoj povijesnoj sintezi o Bribirskim knezovima V. Klaić definirao je i teritorij spomenute županije. Premda ističe da "....koliko je obsezala prostora i koja su mjesta osim Bribira u njoj opstojala, ne da se točno ustanoviti", ipak Klaić pretpostavlja da je međašila "u prvo vrijeme na sjeveroistoku s Kninskom a na zapadu sa Sidražkom ... dok je na ... jugo-iztoku i iztoku dopirala do rijeke Krke, a na zapadu do Vranskoga jezera. Na sjeveru je svakako još obuhvaćala Ostrovicu, koja je poslije nadkrilila stari župni grad Bribir, a na jugu je valjda pripadao njoj i grad Skradin. Napokon je možda već u najstarije doba stajao i grad Rog uz Rožki slap rijeke Krke"⁴. U prvoj do tada napisanoj sintezi o teritorijalnom smještaju županija na prostoru Primorske Hrvatske, S. Zlatović je teritorij Bribirske županije smjestio između rijeka Zrmanje i Krke "do strana i visočina koje od Bribira i Benkovca rastavljaju Bukovicu od Kotara pa sve do Velebitskoga mora i Karina ... S istoka graničila je s Kninskom, a s juga Zagorskom i Lučkom, a od zapada Lučkom i Ninskom, a od sjevera županijom Podgorskom"⁵. Nakon Zlatovića gotovo svi istraživači koriste se njegovim

¹ M. BRAŠNIĆ, "Župe u hrvatskoj državi", *Rad JAZU* 25/1873, str. 41.

² I. LUČIĆ, *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*, Zagreb 1986, str. 309

³ G. ALAČEVIĆ, "La provinzia romana Dalmazia nella meta del secolo X geograficamente considerata", *BASD* V/1893, str. 86.

⁴ V. KLAJĆ, *Bribirski knezovi iz plemena Šubića do godine 1347*, Zagreb 1897, str. 14.

⁵ S. ZLATOVIĆ, "Topografske crtece o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starim gradovima na kopnu od Velebita do Neretve. V Bribirska županija", *Starohrvatska prosvjeta (SHP)* 2/1896, str. 17.

rezultatima, dakako uz neke preinake. Tako je F. Šišić smjestio Bribirsku županiju na sjever uz donji tok rijeke Krke⁶, sa središtem u Bribiru, dok je za B. Ferjančića Bribirska županija zauzimala prostor između rijeke Krke i Karinskoga mora⁷. N. Klaić prihvatila je mišljenje F. Šišića o veličini teritorija bribirske županije, ali i Ferjančićevo o zapadnoj granici Bribirske županije, koju je isti povukao do Karinskoga mora, no bez poziva na bilo kakve pisane ili druge potvrde⁸. S. Gunjača, premda je odlično poznao "bribirsku povijest", ostaje ipak pri definiranju teritorija spomenute županije samo općenit. Tako je prema Gunjači spomenuta županija graničila s Kninskom, Lučkom i Sidraškom županijom, zapremajući prostor od Vranskoga jezera na zapad pa sve do rijeke Krke iznad Skradina na istoku, dok je njenu sjevernu granicu, prema Gunjači, teško definirati⁹. I. Goldstein je bribirsku županiju smjestio uz pravac antičke ceste Jader-Asseria-Hadra,¹⁰ dok za njezin teritorij kaže da je "površinom jedna od najvećih županija koja je na jugoistoku graničila s Primorjem a Promina ili rijeka Krka su je vjerojatno odvajale od županije Knin, dok (je) na jugu i jugozapadu bila Sidraga, na zapadu Nona, a na sjeveru Nin"¹¹.

Iz historiografskoga pregleda vidljivo je da bribirski županijski teritorij nije bio predmetom zasebnog i detaljnog istraživanja, već se je o tome teritoriju raspravljalo tek ovlažno u okviru sinteza hrvatske srednjovjekovne povijesti, komentara značajnijih izvora, ili pak u okviru povijesti plemenskoga roda Šubića Bribirskih.

Metodološki postupak

Takav je postupak shvatljiv budući da nedostaje izvorne građe za razdoblje od prvotnoga uređenja pa sve do raspada županijskoga teritorija i uopće županijske organizacije. Donekle je razumljivo zašto se u definiranju županijskoga teritorija polazilo od pretpostavke da je bribirska županijska jurisdikcija "pokrila" današnju bribirsku regiju, pri čemu se vjerojatno imala u vidu činjenica da se spomenuta regija definira kao izdvojena subregija. Naime, ona je sa zapadne strane omeđena kanjonom rijeke Krke, s istoka rječicom Gudućom, na jugu Prokljanskim jezerom, dok je prema sjeverozapadu omeđena zonom Trolokva i Donjih bara kao i današnjom Bribirskom glavicom, koja dominira cijelom regijom, a koja je klancem Plačnikom povezana s Ostrovačkom kosom. Konačno, na sjeveru prirodnu granicu čini početak sjevernodalmatinske kraške zaravni, odnosno početak bukovačkoga platoa¹².

Svakako treba primijetiti da je, počevši još od Zlatovića, prihvaćen ovakav metodološki postupak pri određivanju teritorija pojedinih županija. Potvrdu ovakva postupka tražilo se i nalazilo u *Ljetopisu Popa Dukljanina*, i to u onom njegovu dijelu u kojem se govori o raspodjeli teritorija Dukljanskoga kraljevstva na županije. Pri tomu se, međutim, nije vodilo računa da je tu riječ o posve drugom predmetu, naime odnosu "kralja" (vladara) prema teritoriju nad kojim on ima jurisdikciju.

Uopćenu tvrdnju da je današnja bribirska regija bila pod jurisdikcijom istoimene županije ne smatramo, dakle, načelno spornom, tim više što se radi o teritoriju koji neposredno gravitira

⁶ F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, str. 449.

⁷ B. FERJANČIĆ, *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, Tom II, (SAN Posebna izdanja knj. 323), Beograd 1959, str. 33, bilj. 100.

⁸ N. KLAJĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971, str. 268, bilj. 48.

⁹ S. GUNJAČA, "Strateško i historijsko-arheološko značenje Bribira", *SHP* 10/1968, str. 207.

¹⁰ I. GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb 1995, str. 163.

¹¹ GOLDSTEIN, *Hrvatski rani ...*, str. 155

¹² Vidi *Geografija SR Hrvatske*, Zagreb 1974, knj. VI, str. 116 i dalje.

današnjoj Bribirskoj glavici, odnosno središnjem županijskom naselju. No, spornim se čini zaključak po kojemu je cijeli teritorij spomenute regije bio isključivo pod jurisdikcijom bribirske županije sve dok je funkcionirao županijski teritorijalno-upravni ustroj. Zato da bismo barem okvirno definirali teritorij nad kojim je prvotno uspostavljena bribirska županijska jurisdikcija, trebalo bi prije svega ukazati na neke od činjenica o kojima se do sada nije vodilo računa, a koje su tijekom vremena utjecale na definiranje teritorijalno-upravne organizacije prostora.

Prvo: sve do druge polovice 13. stoljeća možemo govoriti o cjelovitosti županijskoga teritorija, o čemu nam posredno govore ne samo podaci o bribirskim županima i knezovima¹³, nego i darovnica ugarsko-hrvatskoga kralja Bele IV. iz 1251. godine. Tom je, naime, darovnicom bribirskim knezovima Jakovu i Stipku potvrđeno u cijelosti bribirsko kneštvo. Drugo: pretvaranjem županije u privatni posjed bribirskih Šubića započet je proces preustroja županijskoga teritorija. To se nesumnjivo očituje već Pavlovim oslobađanjem skradinskih građana od obveza prema skradinskoj utvrdi 1284. godine¹⁴. Treće: tom procesu pridonijele su i razmirice među pripadnicima bribirskih Šubića, napose nakon smrti bana Mladena II¹⁵, pri čemu je učvršćen položaj onih Šubića koji drže Ostrovicu i Rog. Četvrto: ponovnom uspostavom kraljevskoga autoriteta i izravne vlasti Ludovikove nad Ostrovicom, oslobađanjem skradinske komune te darivanjem Roga u trajni posjed Ugrinićima, više se ne može govoriti o bribirskom županijskom teritoriju kao cjelovitom posjedu bribirskih Šubića. Stoga tijekom 14. i 15. stoljeća nalazimo da se bribirski posjedi spominju kao teritorij pod kraljevskom jurisdikcijom, odnosno pod skradinskom, bribirskom, rogovskom ili ostrovičkom jurisdikcijom.

U izvornoj građi koja potječe iz 15. stoljeća, osim ostrovičke, ostale nabrojene jurisdikcije označene su kao distrikti. Budući da termin distrikt u pisanim izvorima dolazi u različitim značenjima, trebalo bi, kada su u pitanju jurisdikcije spomenutih utvrda, precizno odrediti kojim pojmom treba označiti spomenute distrikte. M. Ančić je, analizirajući isprave pisane hrvatskim i latinskim jezikom, pokazao na primjeru jajačkoga distrikta da takvu jurisdikciju treba tumačiti pojmom "kotar"¹⁶. Takvo objašnjenje i tumačenje smatramo prihvatljivim i to ne samo kada je u pitanju definiranje jurisdikcija utvrda koje su predmet naših istraživanja nego i ostalih razmještenih na teritoriju susjednoga Lučkoga kneštva, pa i šire.

Pri svemu tomu, međutim, ostaje problem ostrovičke jurisdikcije. U izvornoj građi koja je nama bila pristupačna nismo naišli na podatak da je ta jurisdikcija označena pojmom distrikt, što bi zasigurno ukazivalo na izdvojenost i samostalnost. Ta izdvojenost i samostalnost čini se neupitnom, napose u vrijeme nakon što je kralj Ludovik preuzeo vlast nad Ostrovicom, pa se od tada u sačuvanim i dostupnim vrelima redovito spominju posjedi pripadajući ostrovičkoj utvrdi. Treba li razlog takvom stanju tražiti u nedostatku izvorne građe, ili pak u činjenici što se istovremeno u ispravama navodi i istoimena kraljevska jurisdikcija, označena kao distrikt? U nemogućnosti davanja preciznoga odgovora na ovako postavljeni upit, i da ne bi došlo do zabune, za spomenutu jurisdikciju nadalje ćemo rabiti termin "posjedi ostrovičke utvrde", imajući u vidu činjenicu da se radi o definiranoj teritorijalnoj jurisdikciji spomenute utvrde.

¹³ Vidi *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae (CD)* I, str.108, 117-118, 149-150, 156, 163, 183.

¹⁴ Vidi *CD* VII, str.76. Dilemu oko datiranja spomenute isprave razriješila je N. Klaić, složivši se s Lucićem koji ispravu datira u 1284. godinu, kako stoji uostalom u datumu, a ne u 1304. godinu, kako je predložio Smičiklas. Vidi: N. KLAJČIĆ, "Kako se je Skradin oslobodio od podložništva Bribiraca", *Fiskovićev zbornik II (Prilozi povijesti umjetnosti Dalmacije 22)*, Split 1980, str. 38,bilj. 12.

¹⁵ Vidi V. KLAJČIĆ, *Bribirski knezovi ...*, str. 140, 141.

¹⁶ Vidi M. ANČIĆ, *Jajce. Portret srednjovjekovnoga grada*, Split 1999, str. 22. O distriktu u značenju "kotara", usporedi i M. BARADA, *Starohrvatska seoska zajednica*, Zagreb 1957, str. 40.

Ne ulazeći ovdje u složeni problem nastanka i formiranja spomenutih teritorijalnih jurisdikcija, za naša istraživanja smatramo važnim barem približno, na temelju podatka 14. i 15. stoljeća, utvrditi prostornu veličinu svake od navedenih te na taj način rekonstruirati prvotni teritorij Bribirske županije kakva je postojala do druge polovice 13. stoljeća.

Kotar grada Skradina i njemu pripadajući posjedi

Kada je 1284. godine ban Pavao oslobodio Skradinsku komunu različitih obveza kojima je dotada bila opterećena, u dokumentu kojim je registriran taj čin, između ostaloga se spominje kako je ban kupio od Skradinjana i skradinske komunalne zajednice (*communitas Scardone*) određene posjede, ali zbog oštećenja toga dijela isprave ne može se razaznati o kojim se posjedima radi¹⁷. Pretpostavljamo, međutim, da se upravo ti posjedi spominju u darovnici bana Pavla iz 1299. godine crkvi sv. Ivana Krstitelja i franjevačkome samostanu sv. Elizabete u Skradinu. U ispravi se, naime, za darovane posjede spomenutoj crkvi i samostanu izričito navodi da ih je ban kupio od skradinske komunalne zajednice (*comunitate Scardonensi*)¹⁸. Ovi podaci važni su, ne samo zato što su to najraniji podaci o Skradinu kao organiziranoj komunalnoj zajednici, nego su i potvrda da je Skradin već tada imao definiran komunalni posjed.

Najveći dio sačuvane i dostupne izvorne građe koja donosi podatke temeljem kojih možemo rekonstruirati skradinski kotar i pripadajuće mu posjede potječe uglavnom iz prve ili druge polovice 15. stoljeća. Ti podaci odnose se na sljedeća sela/posjede: Slap¹⁹, Bigliane²⁰, Dubrauize²¹,

¹⁷ Vidi CD VII, str. 76.

¹⁸ Vidi CD VIII, str. 332-335, br. 289.

¹⁹ Topografski podaci koje nalazimo u darovnici iz 1299. godine vezani uz Slap potvrđuju da bi položaj toga toponima trebalo tražiti na mjestu današnjega Skradinskoga buka. Tako se u spomenutoj darovnici uz Slap povezuje ... *fontem Stubal* ili *Gesero* (str.332-3), u kojem raspoznajemo jezero Veliki Vir, na današnjem Skradinskom buku (vidi K. STOŠIĆ, *Sela Šibenskoga kotara*, Šibenik 1941, str. 109, slika: Tloris Slapa Krke kod Skradina). Nadalje u istoj darovnici spominje se mlin Brzac na Slapu, smješten na stijeni pored banskih mlinova s jugoistočne strane (*a parte scirocali*). Danas je naziv Brzac sačuvan u nazivu istoimene jaruge koja se nalazi jugoistočno od položaja Kuk nasuprot Nos Kalika. Upravo između Kuka i Nos Kalika suženi tok rijeke Krke stvara sustav vodenih brzica pogodan za rad mlinova. Zbog toga pretpostavljamo da bi na tom položaju trebalo tražiti položaje nekoć srednjovjekovnih skradinskih mlinica. Izvori bilježe da su se skradinske mlinice nalazile s desne strane toka rijeke Krke, dok su šibenske bile s lijeve strane. O tomu govori dokument izdan 4. listopada 1343. *Actum in loco vocato Slap in flumine Kerka, ubi sunt molendina in Districtu sive latere Scardone circa etiam molendina Communis Scibinic* (W. GUSZTAV, *Monumenta Hungariae historica. Magyar diplomaciai emlekek az Anjou-korbol Masodik kotet II*, Budapest 1875, str. 32). I danas se šibenske mlinice nalaze s lijeve, dok su skradinske s desne strane.

²⁰ 1460. godine spominje se neka *Gruba filia q. Ratei Radelich de Bigliane districtus Scardone* (vidi S. GUNJAČA, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj povijesti IV*, Zagreb 1978, str. 371). Danas je to selo nestalo, ali je ostao naziv istoimenoga zaseoka današnjega sela Sonković (vidi GUNJAČA, *Ispravci i dopune ... IV*, str. 372). Farlati inače spominje parohijalnu crkvu sv. Jurja u Biljanima pod jurisdikcijom skradinskoga arhidakonata (vidi D. FARLATI, *Illyricum sacrum IV*, Venetii 1769, str. 24).

²¹ Godine 1459. spominje se *uilla Dubrauiza districtus Scardone* (Državni arhiv Zadar /DAZd/, Spisi šibenskih notara /SŠN/, Michael q. Johannis, 18/I-9p 59v, 5.11.1459). U spomenutom selu posjeduje zemlje i Jakov Šubić (vidi I.B. BOJNIČIĆ, "Jakov Šubić od plemena Šubića", *Vjestnik zemaljskoga arkiva u Zagrebu /VZA/ I/1899*, str.88). Selo je danas nestalo, ali je ostao sačuvan naziv istoimenoga sela sjeveroistočno od današnjega Skradina. Prema tradiciji zabilježenoj kod mještana današnjih Dubravica, "staro selo" nalazilo se je na današnjem položaju Sreda Dubravica ili Srid Dubravica, zaseoka današnjih Dubravica, gdje treba vjerojatno tražiti položaj srednjovjekovnih Dubravica. U tome zaseoku danas se nalazi crkva sv. Kate. S. Bačić na temelju natpisa sačuvanoga u portalu spomenute crkve, koji govori o obnovi crkve podignute "na slavu Gospodnju i sv. Križa", od strane nekoga Petra Mihovila Milutinovića iz Dobreluke pretpostavlja da se radi o istoj crkvi, vjerojatno nekoć posvećenoj sv. Križu (vidi S. BAČIĆ, *Visovački franjevci u Skradinskoj biskupiji*, Split 1991, str. 48-9). Da se doista radi o crkvi sv. Križa potvrđuje jedan navod Farlatija (vidi FARLATI, *Illyricum ... IV*, str. 25). Prilikom obilaska spomenute crkve uvjerali smo se da se radi o srednjovjekovnom crkvenom objektu koji je, nakon obnove Skradinske biskupije, i sam bio obnovljen, ali s promijenjenim titulom.

Pruclian²², Sirach²³, Plastovo²⁴, Ticcilisichi²⁵, Vella glaua²⁶, zatim Zagorcaie, Polomartinich i Bithgne²⁷, pa nadalje Veli Dolac²⁸, zatim Zavnichouva Draga²⁹, pa Camigne, Goriza i Polechonichey³⁰.

Od spomenutih danas posve sigurno možemo ubicirati sljedeće: Slap, Biljane, Dubravice, Prukljan, Plastovo, Čulišice, Veliku Glavu. Njihov topografski razmještaj približno definira skradinski distrikualni teritorij, odnosno skradinski kotar, koji bi prema jugoistoku bio određen Slapom (današnji Skradinski buk), prema sjeveroistoku današnjim naseljima: Biljane, Dubravice, Plastovo, Velika Glava i Čulišica, dok je prema jugozapadu granica išla vjerojatno utokom rječice Guduče u današnje Prokljansko jezero. Unutar tako definiranoga teritorija nalazimo još neke od posjeda kao npr. Gradac³¹ i Bičina,³² ili Mirce³³, koji su razmješteni u neposrednoj blizini Skradina.

Nadalje u opisu posjeda spomenutih u darovnici bana Pavla, koji su pripadali ili samome banu ili njegovoj ženi, "banici", spominju se i posjedi skradinskih građana i to kao topografski orijentiri. Tako se, osim već ranije navedenih Slapa, Dubravica, Plastova i Kulišica, spominje još i Prospas³⁴, zatim izvor zvan Cocur i istoimeni potok, za kojega pretpostavljamo da se nalazio

²² 1479. godine navodi se u jednome dokumentu: *in villa Pruciana et eius tenitis comitatus Scardone* (DAZd, SŠN, Cristoforio q Andrea, 18/III, f. 18, siječanj 1479.). Trag tome selu nalazimo u nazivu današnjega zaseoka Prukljan ili Prokljan, koji pripada selu Sonković. Izvori bilježe 1322. godine u spomenutom selu i crkvu sv. Stjepana (*ad sanctum Stephanum de Prucian* - vidi CD IX, str. 80, br. 66). Crkva se nalazila na otočiću ispred današnjega poluotočica Peluce ili Kraljeva školja, koji se danas zove Stipanac.

²³ Dokument iz godine 1444. donosi navod: *in districtu Scardone in loco uocato Sirach* (DAZd, SŠN, Antonius Campolongo, vol. 6, f. 25, od 23.I.1444.). Danas je to selo nestalo, ali je ostao sačuvan naziv istoimenoga predjela na položaju "Gavanovi dvori" s lijeve strane poluotočica Peluce ili Kraljeva školja, današnjega Prokljanskoga jezera.

²⁴ U dokumentu iz 1495. godine spomenut je *Stephanus Ciuitaeuich de villa Plastovo districtus Scardone* (DAZd, SŠN, Campelis de Giavanis Martine, fasc. II, f. 154, 4.VI.1495.). Selu je sačuvan trag u nazivu današnjega istoimenoga sela, sjeveroistočno od Skradina. Izvori bilježe da je u selu bila crkva sv. Petra (DAZd, SŠN, Karotus Vitalis, vol. 15/18, f. 5, 3.IX.1451.). Crkva je nestala, ali sačuvani tragovi stare crkve vidljivi još u Marunovo doba kod današnje crkve sv. Nikole, pretpostavljamo da su arheološka potvrda postojanja spomenute crkve (vidi L. MARUN, *Starinarski dnevnik*, Split 1989, str.71). Kao posjednika u tome selu nalazimo Grgura, sin kneza Mateja Vučića bibrirskoga (CD XVI, br.256, 321, str. 9).

²⁵ DAZd, SŠN, Karotus Vitalis, vol. 15/16, f. 18, 1.II.1461.U tome toponimu raspoznajemo krivo tradirani naziv za današnji zaseok Čulišići, koji pripada naselju Dubravice. Toponim se inače spominje i kao jedan od medaša u darovnici bana Pavla iz 1299. godine, i to u obliku *Culiscichi* (vidi ovdje bilj.15).

²⁶ DAZd, SŠN, Karotus Vitalis, vol. 15/5, f. 171v, 5.XI.1460. U spomenutom posjedu raspoznajemo današnje selo Velika Glava, sjeveroistočno od Skradina.

²⁷ DAZd, SŠN, Karotus Vitalis, vol. 15/5, f. 42, 15.IV.1453. Od navedenih posjeda bar približno se može odrediti jedino položaj Bitnje. Radi se o posjedu koji se spominje u ispravi iz 1299. godine kao Bitna, a nalazio se negdje oko Dubravica (*et viam descendentem de Dubrauiza uersus Bitna* - vidi ovdje bilj.15).

²⁸ Arhiv HAZU, SŠN, Karotus Vitalis, IV b, f. 31v, 9.II.1456. Položaj ovih posjeda nije poznat.

²⁹ DAZd, SŠN, Karotus Vitalis, vol.15/18, f. 42, 16.VI.1453.

³⁰ DAZd, SŠN, Karotus Vitalis, vol.15/18, f. 108, 2.IX.1459.

³¹ Danas je to selo nestalo. Trag tome selu nalazimo u nazivu predjela Kovačić, zvanom Gračac, u selu Sonković (vidi GUNJAČA, *Ispravci i dopune...* IV, str. 371-2).

³² Godine 1399. spominje se stanovnik toga sela *Ser Phylippus quondam Radicchi nobilis de Bicina* (DAZd, Spisi zardarskih bilježnika /SZB/Vannes Bernardi de Firmo, B. I, fasc. II/1, f.105, 12.VI.1399.). Trag tome selu nalazimo u nazivu današnjega skradinskoga zaseoka Bičine. S. Bačić bilježi ukope u drugoj polovici 17. stoljeća kod crkve u Bičinama, ne navodeći njezina titulara (BAČIĆ, *Visovački franjevci ...*, str. 30).

³³ Radi se o nekoć istoimenom zaseoku koji je dio današnjih Bičina. Naselje se spominje 1459. godine u obliku: *in loco vocato Mirca super portum Sofje* (DAZd, SŠN, Elias Bangnavich, 7/6, f. 169, 10.IV.1459.). Pretpostavljamo da u toponimu *super portum Sofje* treba prepoznati toponim koji je u darovnici bana Pavla iz 1299. godine označen kao *porta siue vrata* (CD VII, str. 333), čiji je trag u nazivu "Vrata od porta" na ulazu u skradinsku luku.

³⁴ Vidi dokument citiran u prethodnoj bilješci, str. 332. Pretpostavljamo da se radi o zaseoku Prispo današnjega naselja Dubravice. Najnovije čitanje toga toponima glasi: *Prospac* (J. KOLANOVIĆ - J. BARBARIĆ, *Šibenski diplomatarij*, Šibenik 1986, str. 188).

na teritoriju danas nestaloga posjeda Kukar³⁵, potom Bitna³⁶, uvala Badam, koja je pretpostavljamo pripadala istoimenome posjedu³⁷, nadalje uvala Dabra, vjerojatno također dio istoga posjeda³⁸, i konačno posjed Slamnih zajedno s istoimenim bunarom³⁹.

No, ovako ocrтана slika ne razrješuje u cijelosti problem teritorija pod skradinskom kotarskom jurisdikcijom. Primjer sela Rakite, odnosno današnje Rakitnice, koje se spominje 1311. godine⁴⁰, možda to najbolje potvrđuje. Te je godine, naime, sastavljen dokument kojim se registrira prodaja zemlje nekoga Balasije, iz spomenutoga sela, skradinskim građanima Jurši i Stjepanu Petrinčiću. Prodaja je potvrđena pred skradinskim knezom, sucem i vijećnicima skradinske komunalne zajednice (*consiliariis comunitate Scardonensi*), dok se u tada nastalome dokumentu za Rakitnicu izričito navodi da pripada šibenske kotaru⁴¹. Ovakvo određenje u dokumentu nastalom u Skradinu izaziva s jedne strane dvojbu je li Rakitnica tada doista dio šibenskoga teritorija, dok s druge strane nameće pitanje zbog čega skradinski građani tamo nastoje steći posjed? Kako bi se riješila istaknuta dvojba i našlo rješenje postavljenoga upita, valja prije svega ukazati na činjenice vezane uz najstarija određenja šibenskoga teritorija. Tako se u potvrdi darovnice ugarsko-hrvatskoga kralja Bele IV. Šibeniku, koju izdaje hrvatski ban Stjepan 1251. godine, među graničnim međašima spominje i lokva Rakitnica⁴². Nju je i danas lako raspoznati

³⁵ Isti dokument str. 335. U opisu granica sela Biljane zvanih Kašić iz 1406. godine spominje se kao granični međaš sa sjeverozapadne strane selo Biljane Kukar - *de borea est villa Biglane vocate Chucaro* (DAZd, SZB, Johannes de Trottis, B. I, fasc. III/1, fol.174, 27.VIII.1406.). Trag tome selu nalazimo u nazivu brdašca Kukar, kod zaseoka Biljani, pripadajućega Sonkoviću (GUNJAČA, *Ispravci i dopune ...* IV, str.371, 373). Iz navedenih podataka jasno je da je selo Kukari zaselak Biljana.

³⁶ Isti dokument, str. 333.

³⁷ Isti dokument, str. 333.

³⁸ Isti dokument, str. 333.

³⁹ Isti dokument, str. 332-3. Premda je selo nestalo, ipak se može bar približno definirati njegov položaj temeljem podataka iz samoga dokumenta. Tako se u opisu granica posjeda toga sela, inače dotada u vlasništvu samoga bana, između ostaloga spominje i granična međa, koja prelazi preko ceste između Dubravica i Gomilica te ide dalje prema sjeveru do Prispa, zatim između sela Plastova i bunara Zlamnić, pa dalje preko mocira uz Krku do javne ceste zvane Škanšica cesta, dalje prema sjeveru do izvora zvanoga Kokur i koritom istoimenoga potoka do brda zvanoga Gradčina. Od spomenutih međašnih toponima raspoznajemo položaj sela Dubravica, Plastova, Prispa i položaj brdašca Kukar uz koje vezemo izvor i istoimeni potok. Za ubikaciju Zlamnića smatramo zanimljivim onaj dio granice banskoga posjeda koji ide između sela Plastovo i bunara Zlamnić, koji je zasigurno pripadao istoimenome selu. Danas u zaseocima sela Plastovo postoje bunari, i to jedan u zaseoku Dobrojevićima i u Sladićima, zvan Točak, koji je najveći izvor žive vode ne samo na području sela Plastova, nego i šire. Kako zaselak Sladiće dijeli cesta od Plastova, temeljem toga pretpostavljamo da je na položaju spomenutoga zaselka moguće tražiti položaj spomenutoga sela, pa bi u tom slučaju bunar "Točak" odgovarao položaju bunara Zlamnić.

⁴⁰ CD VIII, str. 282, br.234. Trag sela sačuvan je u nazivu istoimenoga zaselka smještenoga s desne strane magistralne ceste koja vodi iz Vodica u unutrašnjost prema Gačelezima, Grabovcima i Čistoj Maloj i Velikoj, odnosno dalje prema Bribiru. U selu se i danas nalazi gotička crkva sv. Ivana, poviše koje se nalaze ostaci istoimenoga kaštela neposredno uz gradinu Kulina. Kratko o povijesti Rakitnice vidi STOŠIĆ, *Sela ...*, str. 136-9.

⁴¹ Vidi dokument citiran u prethodnoj bilješci.

⁴² O graničnoj liniji šibenskoga posjeda preko rijeke Krke prema spomenutoj darovnici vidi F. DUJMOVIĆ, "Postanak i razvoj Šibenika od 1066. do 1409. godine" u: S. GRUBIŠIĆ (ur), *Šibenik. Spomen zbornik o 900. obljetnici*, Šibenik 1976, str. 93, i J. KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnom srednjem vijeku*, Zagreb 1995, str. 10 i d. Dodali bismo da se granični toponim *Vodohart* ne odnosi na Vodice, već postoji i danas sačuvan toponim Vodokrti, jugoistočno od brda Okitac. U darovnici bana Stjepana navodi se da je poklonjeno zemljište kraljevsko, dok bi sam raspored graničnih međaša ukazivao da je kralj Šibeniku darovao jednu zaokruženu teritorijalnu cjelinu, napose u dijelu od Guduće pa do Kurila. To bi s druge strane ukazivalo da se radi o posjedu koji je zasigurno samo dio veće teritorijalne cjeline. Mišljenja smo da se radi o dijelu posjeda kneza Domalda, čije su granice definirane Zadrom, tj. njegovim komunalnim granicama i rijekom Krkom. Za taj smo prostor pretpostavili da bi odgovarao teritoriju koji je nekoć bio pod Sidraškom županijskom jurisdikcijom (vidi F. SMILJANIĆ, "Teritorij i granice Sidraške županije", *Biograd i njegova okolica u prošlosti*, Zadar 1990, str. 330).

sjeverozapadno od istoimenoga naselja i crkve sv. Ivana u neposrednoj blizini, što bi ukazivalo da se Rakitnica nalazila unutar teritorija darovanoga Šibeniku. Činjenica, dakle, da se 1311. godine izrijekom navodi da je Rakitnica unutar šibenskoga teritorija ne može se uzimati kao pokazatelj da šibenska komuna, nakon što je tu smješteno biskupsko sjedište i nakon što je naselju potvrđen status grada, započinje konsolidirati svoj posjed preko rijeke Krke. S druge strane, činjenica da Skradinjani tu kupuju zemlju jasan je pokazatelj interesa skradinske komune, tim više što je evidentno da Skradinu nedostaje plodnih površina⁴³.

U vezi sa spomenutom jurisdikcijom zanimljiv je i primjer sela Rupa. U izvornoj građi spominje se crkva toga sela posvećena sv. Danijelu⁴⁴, svecu kojemu je ujedno posvećen i jedan od oltara skradinske katedrale sv. Marije⁴⁵. Temeljem toga moglo bi se opravdano pretpostaviti da su Rupe spadale pod crkvenu jurisdikciju skradinske župe, odnosno istoimenoga gradskoga arhiprezbiterijata.

Inače, u izvornoj građi osim izričaja "skradinski distrikt", bilježi se za skradinsku kotarsku jurisdikciju još i oblik *campo sive in districtu Scardonensi*⁴⁶, uz pripomenu da se pod izričajem *campo* dade raspoznati nešto širi oblik istoga izričaja koji u drugim dokumentima glasi: *Campus Scardonensis* ili Skradinsko polje⁴⁷.

Kotar utvrde Rog i pripadajući posjedi

Tijekom 15. stoljeća izvori bilježe za sela Rupe⁴⁸, Do⁴⁹ i Gisdafce⁵⁰ da se nalaze pod jurisdikcijom Rogovske utvrde. Razvaline se spomenute utvrde nalaze s desne strane toka rijeke Krke,

⁴³ Rakitnica je smještena na plodnoj sinklinali koja se u dužini od oko pet kilometra pruža u komadu u pravcu sjeverozapad - jugoistok, obuhvaćajući i selo Dazlinu. Polje sela Rakitnice i danas je najveće plodno polje u zaleđu Vodica, odnosno unutar šibenskoga komunalnoga posjeda definiranoga darovnicom iz 1251. godine.

⁴⁴ U dokumentu iz 1383. godine spominje se *ecclesia sancti Danielis de Rapgla* (CD XVII, str. 547, br. 424). Pod nazivom *Rapgla* raspoznajemo krivo, odnosno neprecizno tradirani naziv za nestalo selo čiji je trag sačuvan u nazivu današnjega sela Rupe, smještenoga uz cestu koja iz Skradina ide prema Laškoviću. Sudeći prema titularu radilo bi se o starokršćanskom crkvenom objektu. Ostaje, međutim, otvoreno pitanje njegove ubikacije. Danas u Rupama postoje dvije crkve - jedna novovjekovna, posvećena sv. Anti u današnjim Rupama i smještena uz spomenutu cestu, i druga, gotička, posvećena sv. Jurju, a smještena u Medovom dolcu, ispod današnjega sela. Sam naziv za selo ukazuje da položaj srednjovjekovnih Rupa treba tražiti u današnjem Medovom dolcu, možda na položaju zaselka Jurici, nedaleko od crkve sv. Jurja. Treba li crkvu sv. Danijela tražiti na položaju današnje crkve sv. Jurja pitanje je koje će riješiti tek eventualna arheološka istraživanja.

⁴⁵ Oltar spominje dokument iz 1423. godine: *altaris sancti Danielis in cathedrali ecclesie sancte Marie de Scardona* (DAZd, SŠN, Michaelis q. Johannes, vol. III, f. 106, 14.VI.1423).

⁴⁶ V. MIAGOSTOVICH, "Per una cronaca sebenicese", *Rivista dalmatica* V/II/1911, str. 57.

⁴⁷ Izričaj *in Campo Scardonensi sub Badan* u dokumentu iz 1423. godine - DAZd, SŠN, Michael q. Johannes, vol. III, f. 116, 11.VIII.1423. Toponim Skradinsko polje sačuvan je u nazivu istoimenoga sela smještenoga sjeverno od Skradina, kojemu su nekoć pripadali zaseoci Biljane, Prokljan, Bičine i Mirci (M. KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo Hrvatske /1879-1971/*, Djela JAZU 54, Zagreb 1979, str. 674, 677, 679).

⁴⁸ Godine 1456. spominje se *Petrus Ratchouich de uilla Rupe districtus castru Corni* (DAZd, SŠN, Karotus Vitalis, vol. 15/16, f. 66v, 22.III.1456.). Za položaj toga sela vidi ovdje bilj. 44. Izvori bilježe da crkvi toga sela, posvećenoj sv. Danijelu, Dobrola, sin kneza Nikole bibrirskoga, oporučno ostavlja novce za obnovu crkvenih potrepsina (vidi ovdje bilj.44).

⁴⁹ Godine 1449. spominje se *Blasius Vukslavich de vila Do districtus Corni Croati* (DAZd, SŠN, Bonnatei G. Battisti, vol. 14/36, f. 58, 24.VII.1499.). Ostaje spornim o kojem se Dolu radi, o Dolu u kojem Grgur, sin bibrirskoga kneza Matije Vučića, 1382. godine prodaje svoju baštinsku zemlju, a za koji se izrijekom navodi da se nalaze u Lučkom kneštvu skradinske biskupije (CD XVI, br. 256, str. 321), ili o Dolu koji se spominju u oporuci Petra Tresanina iz 1390. godine napisanoj u *castrum* Rog. U ovom drugom dokumentu se uz spomenuto selo navodi i crkva sv. Mihovila, a Petar, između ostaloga, zadužuje izvršitelje svoje oporuke da kupe spomenutoj crkvi jedan duplerij i lanternu (CD XVII, str.303-4). Dol, koji se spominje u dokumentu iz 1382. godine mogli bismo tražiti na položaju predjela Doljani, jugozapadno od Bibrirske glavice (Topografska karta 1:25 000, sekcija Šibenik 2-1, Bibrirske mostine). Predložena ubikacija mogla bi se prihvatiti jer u popisu sela u kojima spomenuti Grgur ima zemlje odmah poslije Dola spominje se i Plastovo, pa

nedaleko od nestaloga zaselka Rogovo⁵¹, zasigurno naselja vezanoga uz spomenutu utvrdu. Osim naziva za spomenuti zaselak, tragovi te jurisdikcije sačuvani su u nazivu prijelaza Roški slap na rijeci Krki. Kako su razvaline Rogovske utvrde, zatim istoimenoga zaselka, ali i prijelaz Roški slap, razmješteni na teritoriju današnje katastarske općine Rupe⁵², pretpostavljamo da se zapravo radi o teritoriju koji je bio pod jurisdikcijom spomenute utvrde. U vezi s teritorijem koji se nalazio pod jurisdikcijom utvrde Rog treba, međutim, ukazati na još neke činjenice. Tako se u potvrdnici darovnice kralja Ludovika iz 1345. godine Budislavu Ugriniću Bribirskom i njegovim nasljednicima spominje osim utvrde (*castrum*) Rog još i toponim Otok⁵³, u kome nije teško raspoznati današnji otok Visovac, na kome je smješten franjevački samostan⁵⁴.

Navedeni podaci za teritorij koji je bio pod jurisdikcijom roške utvrde ukazuju na njezino značenje, koje se očituje ne samo u kontroli prijelaza kod današnjega Roškoga slapa, odnosno kontroli srednjovjekovnoga cestovnoga pravca koji prati suvremenu cestu što iz Varivoda preko Smrdelja dolazi do spomenutoga prijelaza⁵⁵, nego napose u kontroli plovnoga dijela rijeke Krke od spomenutoga prijelaza, uključivši Visovačko jezero sve do Skradinskoga buka. K tomu valja istaknuti kako je Ludovikovom darovnicom roška utvrda, s pripadajućim teritorijem postala trajna baština Budislava Ugrinića i njegovih potomaka uključivši tu i posjede njegova rodaka Jurše, čime je zapravo samo potvrđeno zatečeno stanje. Tijekom, pak, prve polovice 15. stoljeća, a možda i ranije, utvrdu Rog nalazimo u posjedu plemićkoga roda Martinuševića.

Kotar utvrde Bribir i pripadajući posjedi

U izvornoj građi posjedi Bribirskoga kotara spominju se rijetko, i to većinom tijekom 15. stoljeća. Tako znamo da su osim samoga Bribira pod jurisdikciju toga distrikta spadali posjedi: Subgorice⁵⁶, Pechiane⁵⁷ i Gorizane⁵⁸. Spomenuti posjedi nalaze se u neposrednoj blizini samoga bribirskoga *castruma*. Bez obzira na nedostatak pisane građe, time pitanje veličine teritorija

---

zanim Ždrapanj, Velim, Gačelezi i Putičanje. Drugo je pitanje ubikacije Dola iz Petrove oporuke. Kako se u toj oporuci Dol spominje uz crkvu sv. Mihovila onda to može biti jedino crkva sv. Mihovila kod *castruma* Bogočin. Razvaline spomenute utvrde nalaze se poviše sela Brištana, uz koje se nalazi zaselak Samodol, bunar Dolac i crkva sv. Nikole. U nazivima Dolac i Samodol raspoznajemo naziv starijega sela Dol, dok za crkvu sv. Nikole, premda zato nemamo izravnih potvrda, pretpostavljamo da se radi o crkvi sv. Mihovila kojoj je samo promijenjen titular. Godine 1484. spominju se sinovi pok. Ivana Martinuševića iz Bogočina (F. SMILJANIĆ, "Građa za povijesnu topografiju kninsko-drniškoga kraja u srednjem vijeku", *Arheološka istraživanja u Kninu i kninskoj krajini, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 15, Zagreb 1990, str. 59), dok Farlati donosi podatke za neke od Martinuševića, skradinske biskupe Jakova iz 1431. godine i Nikolu iz 1506. godine, da su podrijetlom iz Rogova. Iz toga bi se moglo izvesti da jedna od "hiža" plemićkoga roda Martinuševića posjeduje već u prvoj polovici 15. stoljeća utvrdu Rog (za spomenute skradinske biskupe podrijetlom iz Rogova vidi FARLATI, *Illyricum ...* IV, str. 22, 26). Tako bi se moglo objasniti zašto se selo Dol, koje pripada utvrdi Bogočin u 15. stoljeću spominje pod Rogovskom jurisdikcijom.

⁵⁰ DAZd, SŠN, Campbellis de Gaivanis Martini, fasc.III, 26/21./59/, f. 62v, od 16.III.1497. Nije nam poznat položaj toga sela.

⁵¹ Topografska karta 1:25 000, sekcija Šibenik 2-2. O zaseoku Rogovo vidi: M. KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo ...*, str. 679.

⁵² Osim spomenutih naselja katastarskoj općini Rupe pripadaju sljedeća: Dračevica, Korito, Krstača, Zakova, Vrbica i Laškovića (vidi: M. KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo ...*, str. 672).

⁵³ CD XI, str.197, br.149.

⁵⁴ Tako se 1496. godine spominje *guardianus conuentus siue monasterii sancte Marie insule dicte Vissouac* (DAZd, SŠN, Karotus Vitalis, vol.15/3, f. 21v, 20.II.1496.).

⁵⁵ Za taj cestovni pravac utvrđeno je da je ujedno i pravac antičke ceste (Ž. MILETIĆ, "Rimske ceste između Jadera, Burnuma i Salone", *Radovi FF u Zadru* 32/19/1993, str.139).

⁵⁶ Godine 1443. spominje se *Radoe Cathessesuich de Subgoricie districtus Berberii* (DAZd, SŠN, Antonius Campolongo, vol.10, f. 179, 31.VIII.1443.). Pretpostavljamo da bi položaj toga sela trebalo tražiti na položaju sela Gorice, sjeverozapadno od Bratiškovića.

nad kojim se je protezala jurisdikcija bibrirskoga distrikta nije riješeno, na što nas upućuje cijeli niz činjenica.

Tako su pod jurisdikciju spomenutoga kotara zasigurno spadali još i posjedi koji su razmješteni u neposrednoj blizini bibrirske utvrde, kao npr. posjed Crinohunane⁵⁹, zatim posjedi koji prostorno neposredno gravitiraju utvrdi, a njihov je položaj određen prijedlogom *sub* ili njihovim topografskim smještajem, kao npr. Sasnić⁶⁰, Meyare⁶¹, Zrapay ili Srapal⁶², Vachazane⁶³, Vsceuid⁶⁴, Dobrencichi⁶⁵,

⁵⁷ Godine 1447. spominje se *Georgius Berbich de villa Pechiane districtus Berberii* (DAZd, SŠN, Antonius Campolongo vol. 6/6, f.174, 26.VIII.1447.). Danas toga sela nema, ali je trag tome selu sačuvan u nazivu istoimenoga predjela jugozapadno od Bibrirske glavice.

⁵⁸ Godine 1447. spominje se *nobilis vir Michleussij Cathesseuich de villa Gorizane, districtus Berberii banatus Croatiae* (DAZd, SŠN, Antonius Campolongo 6/6, f. 158, 14.VII.1447.). Nije nam poznat položaj toga naselja.

⁵⁹ Godine 1370. spominje se *uilla Crinohune* (CD XIV, str. 279, br. 202). Pretpostavljamo da se radi o današnjem naselju Krnjeuve. U oporuci bibrirskoga kneza Ivana zvanoga Beseda, sina Jurja Slavogosta bibrirskoga, spominju se njegove baštinske zemlje u spomenutom selu, koje ostavlja bibrirskoj crkvi sv. Salvatora (CD XIV, br. 202, str. 279).

⁶⁰ Pretpostavljamo da se radi o krivo tradiranom nazivu za današnje naselje Žažvić, koje je smješteno jugozapadno od Bibrirske glavice i u njezinoj neposrednoj blizini. Spominje se među posjedima Jakova Šubića kao *Sasinc* (BOJNIČIĆ, "Jakov Bibrirski ...", str. 88).

⁶¹ Godine 1393. spominje se *Iacobus Pribichieuch de Meyare districtus Ostrouice* (DAZd, SZB, Petrus de Sercana, B. IV, fol. 4, 16.VI.1393.). Trag tome selu nalazimo u imenu današnjega sela Medari, smještenom jugozapadno od Bibrirske glavice.

⁶² Godine 1408. spominje se među posjedima Jakova Šubića kao *Zrapal* (BOJNIČIĆ, "Jakov Šubić...", str. 88). Godine 1458. spominje se *Nicolaus Glauinich de villa Srapal* (Arhiv HAZU, Karotus Vitalis, Ivb-42, f. 57v, 3.V.1458.). Danas je to selo nestalo, ali trag mu nalazimo u nazivu današnjega naselja Ždrapanj, smještenoga jugoistočno od Piramatovaca. Crkva sv. Bartula, koja se dosada u literaturi vezala uz spomenuto naselje, prema novim istraživanjima, koja se temelje na podacima iz katastarskih mapa, smješta se uz današnje naselje Piramatovce (Ž. KRNČEVIĆ, "Novija istraživanja srednjovjekovnih arheoloških lokaliteta Šibenskoga kraja", u: *Sedam stoljeća Šibenske biskupije*, Šibenik 2001, str. 34, bilj. 42). Osim Jakova Šubića, kao posjednika u tome selu nalazimo 1382. godine Grgura, sina kneza Mateja Vučića iz Bribira (CD XVI, br. 256, str. 321).

⁶³ Godine 1476. spominje se *Nicolaus Putnichouich de villa Vachzane de Luca* (DAZd, SŠN, Cristoforo q Andrea, 18.III.1476.). Pretpostavljamo da se radi o naselju čiji je trag sačuvan u nazivu današnjih naselja Vačani Gornji i Donji, jugoistočno od Bibrirske glavice. Prilikom rekognosciranja Vačana naišlo se na tragove srednjovjekovne crkve i groblja na položaju Humčini (D. VRSALOVIĆ, "Četverogodišnji rad Instituta za nacionalnu arheologiju i Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu", *SHP* 9/1963, 275). Pretpostavljamo da se radi o Mikulićskom umcu u čijoj se blizini nalazi izvor zvan Mikulićsko vrilo, ali i Crkveni umac (Topografska karta 1:25 000, sekcija Šibenik 2-1, Bibrirske mostine), koje vjerojatno treba vezati uz položaj crkve sv. Nikole. Ta se crkva 1382. godine spominje u oporuci Dobrola, sina Nikole bibrirskoga (CD XVI, br. 269, str. 336). U vezi s titularom te crkve, treba istaći da se u crkvi sv. Marije na Bribiru nalazio oltar posvećen sv. Nikoli. Upravo su na tome oltaru franjevci, kojima je Vladislav bibrirski ustupio svoje posjede u Dolu, Plastovu, Velimu, Gačelezima i Putičanjima, trebali obavljati svakodnevnu misu u njegov i spomen njegova roda (CD XVI, str. 548). Ovaj podatak ukazuje da su Vačani spadali pod crkvenu jurisdikciju Bibrirske parohije.

⁶⁴ Godine 1348. spominje se *villa Vsceuid*, a kao vlasnik toga sela Matija sin Vukse bibrirskoga, koji tada daruje prihode toga sela franjevačkom samostanu u Bribiru (CD XI, str. 451, br. 343). Danas je to selo nestalo, ali trag mu nalazimo u nazivu predjela Sevid sjeverozapadno od Vačana donjih.

⁶⁵ Godine 1415. spominje se *Johannes Grabar de Berberio*, koji daruje *Milche uxori sue unam vineam ... positam in Dobrencichi super terram ecclesie s. Marie de Breberio monasterii fratrum minorum* (DAZd, SŠN, Michael q. Johannis, vol. 3, f. 35, 19.II.1415.). Trag tome selu nalazimo u današnjem zaseoku Dobričić sela Piramatovci. Čini se, međutim, da je selo ipak moralo biti nešto veće, budući da se spominje i *villa Dobricich maior* (DAZd, SŠN, De Rubelis Nicole, 25/1, f. 174, 21.I.1493.). Stoga se može pretpostaviti da današnji Piramatovci "pokrivaju" i sada nestalo, nešto veće selo. U oporuci Tomaša Ilijina bibrirskoga iz 1353. godine spominju se neke njegove zemlje u tome selu, koje tada drže Marko i Ivan Krivčići (CD XII, br. 114, str. 157), članovi jedne od hiža bibrirskih Šubića (o tomu D. KARBIĆ, *The Šubići of Bribir: A case study of a Croatian medieval kindred*, Budapest 2000 - neobjavljena doktorska disertacija, CEU-Budapest, str.378). U toponimastici današnje bibrirske regije sačuvan je naziv predjela Krivci i Grabarje, jugoistočno od crkve Sv. Mihovila, što bi trebalo povezati s bibrirskim Krivčićima odnosno Grabarima.

Cherchouich⁶⁶, Pollachane⁶⁷, potom nestala sela Cerincich⁶⁸ i Cruncich⁶⁹, a vjerojatno i selo Dol⁷⁰. Veći dio tih posjeda razmješten je duž toka današnje rječice Bribišnice koja izvire ispod sjeveroistočnoga dijela današnje Bribirske glavice, okružujući je prema jugozapadu do utoka u Guduču. Vrijedi također upozoriti na sačuvani naziv "Bribirski gaj", lokalitet smješten jugoistočno od Bribirske glavice u neposrednoj blizini sela Krnjeuve. Navedeni naziv zasigurno je trag spomenute jurisdikcije. Temeljem toga može se opravdano pretpostaviti da je teritoriju pod spomenutom jurisdikcijom pripadalo i današnje selo Bratiškovci⁷¹.

Spomenuti posjedi u jugozapadnom dijelu graniče sa šibenskim komunalnim posjedom, konačno definiranim u prvoj polovici 15. stoljeća⁷², i to crtom koja ide od crkve sv. Marije u Rebcu⁷³,

⁶⁶ Godine 1463. spominje se Stipsa Stipisich de Cherchouich (P. KOLENDIĆ, "Slikar Juraj Čulinović u Šibeniku", VAHD 1920, str. 132, br. 13). Trag tome selu sačuvan je u nazivu današnjega sela Krkovića jugozapadno od Bribirske glavice. U izvorima se spominje crkva toga sela *in tenutis dicte ville prope ecclesiam Omnium sanctorum* (DAZd, SŠN, Cristoforo q Andrea, 7/6, f. 174, 16.IV.1456.). Crkva sa spomenutim titularom sačuvana je sve do današnjega dana u "starom selu" današnjega Krkovića, gdje treba i tražiti položaj srednjovjekovnoga Krkovića. Godine 1467. spominje se kako Matej Marković, podrijetlom Šubić, ima neke zemlje u spomenutom selu (DAZd, SŠN, Antonuis Campolongo, vol.6/7, f. 110, 4.VI.1467.).

⁶⁷ Godine 1311. spominje se stanovnik toga sela, *Paulus Postoig de villa Pollachane de genere Drisigorum*, kao svjedok prilikom prodaje posjeda Balasije sina Vukine iz Rakite, braći Jurši i Stjepanu Petrinčiću iz Skradina. U opisu granica toga posjeda navode se posjedi spomenutoga plemićkoga roda kao granični medaš Rakitnici s jugoistočne strane (vidi ovdje bilj. 40). Danas je to selo nestalo ali je sačuvan njegov trag u nazivu predjela Polačane u zapadnom dijelu današnjega sela Morpolace, gdje treba tražiti položaj toga sela. U Morpolaci se još i danas nalazi ranoromanička crkva sv. Petra. U vezi s položajem toga sela treba istaći da se u današnjoj Morpolaci nalazi predio zvan "Šatobrić", što bi trebalo vezati uz plemića Tomaša Šatobrića iz sela Polačane, koji se spominje 1492. godine kao član Sudbenoga stola u Vukšiću (D. ŠURMIN, *Hrvatski spomenici*, Zagreb 1898, str. 411).

⁶⁸ Spomenuto selo spominje se u opisu danas nestaloga sela Otrisa iz 1393. godine (*in villa Otrissi ... totius uille sunt confines: de trauersa uilla Sriyane, de austro terra Birberii, de quirina uilla partim Zasimich et partim uilla Cerincich, de borea terre castri Ostrouice* - DAZd, SZB, Petrus de Serčana, B. I, fasc. III, fol. 540/513a). Danas sela Otrisa nema, ali je njegov trag sačuvan u nazivu istoimenoga potocića jugoistočno od Ostrovačke kose, odnosno sjeverozapadno od prijevoja Veliki i Mali Plančinik. Od navedenih medaša pod posjedom *terra Birberii* raspoznajemo današnju Bribirsku glavicu, pod posjedom *Zasimich* prepoznajemo današnji Žažvić, dok pod izričajem *terre castri Ostrouice* raspoznajemo posjede spomenutoga *castruma*. Temeljem toga pretpostavljamo da bi Kerencić zajedno sa Žažvićem bilo susjedno selo Otrisu s njegove jugozapadne strane.

⁶⁹ Spominje se u opisu granica sela Otrisa, ali iz 1394. godine, i to kao granični medaš toga sela prema jugozapadu (*cuius totius uille Otrisse ... esse confines: de trauersa uilla Sriyane, de austro terra Birberii, de quirina partim uilla Zasimich et partim uilla Cruncich, de borea terre castri Ostrouice* - DAZd, SZB, Petrus de Serčana, B. I, fasc. III, fol. 350, 28.XI.1394.). Kao i Kerencić, i selo Krunčić, zajedno sa Žažvićem, bilo bi granično selo Otrisu s njegove jugozapadne strane.

⁷⁰ O položaju toga sela vidi ovdje bilj. 50.

⁷¹ Godine 1412. spominju se Bratiškovci zajedno s crkvom sv. Martina (DAZd, SŠN, Michael q. Johannis, vol. II, f. 6). Pretpostavljamo da bi njezin položaj trebalo tražiti na lokalitetu "Kod kapele", u današnjim Bratiškovcima, gdje su se još u Marunovo doba nalazili tragovi srednjovjekovne crkve. Dokument iz 1469. godine spominje istoimenu parohiju (DAZd, SŠN, Cristoforo q. Andrea, 18-II-10, f. 35). Pretpostavljamo da bi spomenuta crkva bila parohijalna crkva toga sela. Kao posjednike izvor iz 1455. godine spominje Martinuševiće (DAZd, SŠN, Karotus Vitalis, vol.15/16, f. 163, 17.VII.1455.), inače jednu od "hiža" bribirskih Šubića (D. KARBIĆ, *The Šubići ...*, str. 151).

⁷² Vidi dokumente u F. RAČKI, "Izvadci iz kraljevskoga arkiva u Napulju za jugoslavensku poviest", *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* VII/1863, str. 62-64).

⁷³ Jugozapadno od današnje gradine Rebac, kod zaseoka Klarići u Stankovačkom polju, nalazi se gotička crkva sv. Marije, u narodu zvana još i "Podgrebača". Navedeni toponimi vezani su uz položaj danas nestaloga sela Rebac. Samo, pak, naselje moralo se nalaziti ispod današnje Podrebačke gradine (zaselak Klarići), stoga je u izvornoj građi nazvano još i Podrepač odnosno Podrebač, u kome je banovac Jakov Šubić imao svoj posjed (BOJNIČIĆ, "Jakov Šubić ...", str. 88). Pretpostavljamo da je tijekom turskih upada i kasnije kolonizacije selo raseljeno, ali su ostali sačuvani tragovi starijega naselja u nazivu gradine Rebac i crkve sv. Marije Podgrebačke. U popisima naselja šibenske općine spominje se i zaselak Kod Gospe, za koji pretpostavljamo da je dobio naziv prema spomenutoj crkvi, da bi kasnije bio uključen u današnje naselje Stankovci (KORENČIĆ, *Naselja i stanovištvo ...*, str. 113).

prema jugozapadu do granica sela Tisna⁷⁴ i dalje prema sjeveroistoku do granica sela Ciste⁷⁵, uključivo sve do Guduče⁷⁶. Temeljem toga može se dalje izvesti da je selo Cista u vrijeme kada je izvršeno razgraničenje moralo pripasti pod bribirsku jurisdikciju. U tome slučaju granica šibenskoga komunalnoga posjeda u tome dijelu bila bi ujedno i granica bribirske teritorijalne jurisdikcije.

Glede teritorija koji je tada dobio Šibenik trebalo bi istaknuti sljedeće. U ispravama kojima je registrirano razgraničenje navodi se da je teritorij obuhvaćen spomenutim graničnim točkama pridodan Šibeniku, a stečen kupnjom ili zalogom, no pri tomu se ne navodi izričito o kojem se to teritoriju radi. Moguće razrješenje nalazimo u vlasničkoj strukturi posjeda koji su tada pripali Šibeniku. Tako se 1368. godine u selu Chichauas spominju baštinske zemlje nekoga Butka iz roda Šubića⁷⁷, dok se 1370. godine spominju baštinske zemlje u selu Puticagnauas bribirskoga kneza Ivana zvanoga Beseda⁷⁸. Godine 1382. prodaje svoje zemlje Grgur sin kneza Matije Vučića u Vellynu⁷⁹,

⁷⁴ Trag tome selu sačuvan je u nazivu današnjega naselja Tijesno, ponekad na topografskim kartama zabilježenog i kao Tisno, jugozapadno od Pirovca, gdje treba tražiti položaj istoimenoga srednjovjekovnoga naselja. Godine 1407. spominju se granice toga sela kao granična točka šibenskoga komunalnoga posjeda i to prema jugu, počevši od crkve sv. Marije u selu Rebac (RAČKI, "Izvadci ...", str. 63). Kod razmatranja granica posjeda koji je pridodan početkom 15. stoljeća šibenskoj komuni, nije se vodilo računa da je granica započela od granica toga sela. Prema tome, u tim razgraničenjima Tisno, odnosno njegove granice, samo su početna točka razgraničenja, budući da je teritorij Tisna već bio uključen u šibenski komunalni posjed u drugoj polovici 13. stoljeća. U tome slučaju pretpostavljamo da je šibenska granica počinjala sa selom Ivinj, koje se u opisu granica sela Dazline spominje kao medaš s jugozapadne strane (Znanstvena knjižnica Zadar, MS. 849, Articutus de Rivignano, fol. 31v, 7XII.1393.) u granicama sela Tisna, ili od današnje uvale Makarine, tim više što se Ivinj i Makarine danas vode kao dio katastarske općine Tijesno (KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo ...*, str. 672).

⁷⁵ Trag tome selu sačuvan je danas u nazivu naselja Velika i Mala Čista, jugozapadno od Bribirske glavice. Pretpostavljamo da položaj Ciste treba tražiti na položaju današnje Ciste Velike. U prilog tome isle bi sljedeće činjenice. Jugozapadno od današnje Ciste Male u predjelu Pešića glavica sačuvan je naziv "Perkovića livade", u kojemu raspoznajemo tragove naziva danas nestaloga sela Perkovići. Prema podacima o granicama toga sela iz 1391. godine (*in Prohovich in comitatu Ostruice, cuius tocus ville hii sunt confines: de trauersa metha ville Tupal, de austro metha ville Grabrosy, de quirina metha ville Dačline, et de borea metha ville Velyng - CD XVII*, str. 358, br. 262), a na temelju raspoznatljivih graničnih medaša, i to Grabovca, koji se nalazi jugoistočno od Čiste Male, zatim Dazline i Velima, smještenih jugozapadno od Čiste Male. Položaj Perkovića trebalo bi tražiti oko spomenute glavice, dok bi položaj danas nestaloga sela Tupali, inače Perkoviću medašnoga sela prema sjeverozapadu, trebalo tražiti na položaju današnje Čiste Male. Kako se u razgraničenjima spominju granice sela Ciste, onda nema sumnje da je Cista u vrijeme razgraničenja bila na teritoriju pod bribirskom jurisdikcijom! Perković je zabilježen u popisu šibenskih sela koja se nalaze u Luci kao *Parovich* (KOLANOVIĆ, *Šibenik ...*, str. 16, bilj. 30). Izvori bilježe da je 1391. godine u Perkoviću imao zemlje Butko sin kneza Marka, podrijetlom iz roda Šubića (*CD XVII*, str. 358, br. 262). Kao i selo Cista, Perković i Tupale, dok nisu pridodani posjedu šibenske komune nalazio se pod bribirskom teritorijalnom jurisdikcijom.

⁷⁶ Obično se u literaturi spomenuti granični toponim vodi kao selo (primjerice KOLANOVIĆ-BARBARIĆ, *Šibenski diplomatarij*, str. 368). Da je postojalo selo, potvrđuje nam ne samo današnji naziv istoimenoga gaja, smještenoga sjeveroistočno od utoka Guduče u Prokljansko jezero, nego i ostaci seoske arhitekture na položaju Gaičine s desne strane utoka rijeke Guduče u Prokljansko jezero. U vezi s tim toponimom, treba istaći da se u istom vremenskom razdoblju spominje *lacus Guduchie* (J. KOLANOVIĆ, *Spisi šibenskoga kneza Fantina de cha de Pesaro*, Šibenik 1989, str. 224, 4.I.1442.), što sadržajno odgovara toponimu *Guduchia* iz spomenutih razgraničenja. Prema tome, nije isključeno da je i položaj *Gudacerad*, jednoga od spornih medaša šibenskoga posjeda iz druge polovice 13. stoljeća, moguće tražiti na položaju gradine na ušću Guduče.

⁷⁷ *CD XIV*, str. 152-3, br. 102. Pretpostavljamo da se radi o nazivu danas nestaloga sela Čakavci. Položaj toga sela nije poznat, ali naziv za istoimene livade i vinograde jugoistočno od današnjega Velima, u današnjem Velimskom polju, ukazuje na vjerojatni položaj toga sela, tim više što položaj današnjega Velima nije i položaj Velima iz srednjovjekovnih izvora (o položaju srednjovjekovnoga Velima vidi ovdje bilj. 79).

⁷⁸ *CD XIV*, str. 279, br. 202. Trag toga sela sačuvan je u nazivu današnjega sela Putičanje, južno od Stankovaca.

⁷⁹ *CD XVI*, str. 321, br. 256. Položaj toga sela nije poznat, ali njegov trag može se naslutiti u nazivu današnjega sela Velim. Međutim položaj srednjovjekovnoga Velima ne treba tražiti na položaju današnjega Velima. U izvornoj građi

Gacelecima⁸⁰ i Puticianauasi⁸¹. Iz godine 1385. potječe dokument zahvaljujući kojemu znamo da neke zemlje u Velimu, Gachelecima, Srapalu, Puticianauasi, Plastouu i Dolu, posjeduje Vladislav Šubić⁸². U dokumentu, pak, iz 1391. godine spominje se kako Butko, sin kneza Marka bribirskoga ima zemlje u selu Porhouichi⁸³. U oporuci Jakova Šubića iz 1408. godine spominju se, između ostaloga, posjedi i u Rahti⁸⁴, Grabovacu⁸⁵, Jazlini⁸⁶, Podrepachu⁸⁷, Chahocichuma⁸⁸ i Hlymanima⁸⁹. Godine 1452. spominje se Pavle Stojnić Bribirski, za kojega se kaže kako je podrijetlom iz sela Tučapi⁹⁰. Zatim, 1467. godine nalazimo da je Matej Marković, podrijetlom Šubić, imao zemlje u selu Chachauich⁹¹.

Prije svega treba konstatirati da navedena sela i posjedi čine većinu teritorija koje je Šibenik dobio u prvoj polovici 15. stoljeća⁹². Drugo, vlasnička struktura pokazuje da su tu uglavnom, i prije i nakon što su spomenuta sela postala šibenskim posjedom, zastupljeni članovi plemić-

---

njegov položaj vezuje se uz crkvu sv. Jurja i javni put - *apud terrarum ecclesie sancti Georgii de villa Velim apud viam publicam* (DAZd, SŠN, Karotus Vitalis, 22/I, f. 18, 26.XII.1471.). Pretpostavljamo da se radi o crkvi sv. Jurja kod gradine Umac, nestaloga sela Humljani. Sjeverozapadno od spomenute crkve nalazi se predio Velim i bunar Velištak, odnosno Velinschiach, koji se inače spominje u selu Povilare (DAZd, SŠN, Michaelis q. Johannis, vol.II, f. 34v, 1414.). Pretpostavljamo da se radi o bunaru koji se nalazio na granici sela Povilara i Velima, pa se zato njegov naziv povezuje uz Velim. Položaj spomenutoga bunara odgovara položaju Velima iz opisa granica sela Perković iz 1391., gdje je Velim Perkoviću medaš s njegove sjeverozapadne strane (vidi ovdje bilj. 76). Prema tome, kada je u pitanju položaj današnjega Velima mora se uzeti u obzir da je došlo do pomicanja istoimenoga toponima na položaj nekoć drugoga sela, pretpostavljamo danas nestaloga sela Čakavci.

⁸⁰ CD XVI, str. 279. Trag tome selu sačuvan je u nazivu današnjega sela Gačelezi.

⁸¹ CD XVI, str. 321. O položaju toga sela vidi ovdje bilj. 78.

⁸² CD XVI, str. 547.

⁸³ CD XVII, str. 358. Radi se krivo tradiranom nazivu za naziv za nestalo selo Perković (vidi ovdje bilj.76).

⁸⁴ BOJNIČIĆ, "Jakov Šubić ...", str. 88. Riječ je o nestalome selu Rakitnici (vidi ovdje bilj. 40).

⁸⁵ Isto. Trag imena toga sela sačuvan je u nazivu današnjega sela Grabovci, jugozapadno od Ciste Male.

⁸⁶ Isto. Trag tome selu sačuvan je u nazivu današnjega sela Dazline. Granice toga sela poznate su po dokumentu iz 1391.godine: *in villa uocata Daslina districtus Sibenici cuius totius ville Dasline ... esse confines: de borea est villa uocata Putizainauas, de traversa est villa uocata Grabrofci, de siroco est villa uocata Rachičiça, de quirina est uilla uocata Ghiunum* (ZKZd, Ms. 849, Articutus de Rivignane, fol. 31v, 7.XII.1391.). Budući da se kao medaši spominju prema sjeverozapadu današnje Putičanje, prema sjeveroistoku današnji Grabrovci, prema jugoistoku današnja Rakitnica, a prema jugozapadu Ivinj, onda položaj Dazline treba tražiti na mjestu današnjega sela Dazline. Izvori bilježe u selu crkvu sv. Ilije (*in villa Daslina, ubi est ecclesia sancti Elie* - Arhiv HAZU, SŠN, Karotus Vitalis, IV b, f. 42, 27.II.1456.), što je titular današnje župne crkve u Dazlini (STOŠIĆ, *Sela šibenskoga* ..., str. 214). Položaj sela određen je i smještajem bunara Janjak, koji se i danas nalazi u Dazlini (DAZd, SŠN, Cristoforo q Andrea, IV, f. 67, 20.V.1483.).

⁸⁷ BOJNIČIĆ, "Jakov Šubić ...", str. 88. O položaju toga sela vidi ovdje bilj.74

⁸⁸ Isto. U nazivu toga posjeda raspoznajemo nestalo selo Čakavci.

⁸⁹ Isto. Selo je nestalo, a trag mu treba tražiti na položaju današnjih Dragišića, sjeverozapadno od Grabovaca, gdje se nalazi crkva sv. Jurja, ispod brdašca Umac ili Humac, koja se u izvorima spominje kao crkva sela Humljana (*ecclesia sancti Georgi de Humlane* - DAZd, SŠN, Michael q. Johannis, vol. IV, f. 32, 9.V.1434.). Godine 1390. polovica toga sela dodijeljena je šibenskom distriktu (BARBARIĆ-KOLANOVIĆ, *Šibenski diplomatarij*, str. 29).

⁹⁰ S. ANTOLJAK, "Izumiranje i nestanak hrvatskoga plemstva u okolici Zadra", *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 9/1960, str. 350). Selo je nestalo, a pretpostavljamo da bi njegov trag trebalo tražiti u nazivu gradina Veliki i Mali Tucanj, kod današnjih Gačelega. Položaj Zidine ispod gradine V. Tucanj ukazuje na vjerojatni položaj toga sela!

⁹¹ DAZd, SŠN, Antonius Campolongo, vol. 6/7, f. 110, 4.VI.1467. Radi se o jednom od naziva za nestalo selo Čakavci. O položaju toga sela vidi ovdje bilj. 78.

⁹² Prema popisu šibenskih posjeda iz 15. stoljeća spomenuta sela nalaze se u Luci (KOLANOVIĆ, *Šibenik* ..., str. 16, bilj. 30). Temeljem topografskog razmještaja spomenutih posjeda može se preciznije utvrditi granica šibenskoga posjeda definiranoga tijekom prve polovice 15. stoljeća: od crkve sv. Marije u Rebcu prema granicama sela Tisna išla bi uz današnji Crljenik, Putičanje i Dazlinu, do Ivinja ili uvale Makarine. Prema sjeveroistoku išla bi od prije spomenute crkve uz Čakavce, Velim i Perković do Tupala, pa preko Humljana do Guduće.

koga roda bibrirskih Šubića. Temeljem toga pretpostavljamo da je teritorij koji je dobio Šibenik prije nego li je izvršeno spomenuto razgraničenje bio pod jurisdikcijom bibrirske utvrde.

Pod spomenutu jurisdikciju pripadao je i teritorij koji se pruža od Bibrirske glavice prema sjeveroistoku, na kojem su razmještena sela Varivode⁹³, Smrdelji⁹⁴, Ičevo⁹⁵ i Kakanj⁹⁶. Za spomenuta sela nema izričitih potvrda da su pod bibrirskom jurisdikcijom, no takav se zaključak ne temelji samo na njihovu topografskome razmještaju, nego i na činjenici da teritorij na kojemu su ta sela razmještena s južne strane graniči sa skradinskom, a s jugoistočne strane rogovskom jurisdikcijom. Otvorenim ostaje pitanje je li se pod spomenutom jurisdikcijom nalazilo i susjedno selo Kistanje, za koje se u prvoj polovici 15. stoljeća navodi da je pod jurisdikcijom distrikta Unjašice⁹⁷.

U dokumentu koji donosi opis granica crkve sv. Petra u Hrupalcima 1405. godine, za koju smo inače dokazali da se nalazila na položaju današnje crkve sv. Kate u Budaku⁹⁸, kao granični

⁹³ Ostaci ranosrednjovjekovnoga groblja ukazuju na postojanje starijega naselja (R. JURIĆ, "Ranosrednjovjekovni nakit Istre i Dalmacije", u: *Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju, Izdanja HAD*, 11/1987, str. 268 Karta 2). Toponim, pak, Varivode trebalo bi vezati uz Osmanlijsku ili post-Osmanlijsku kolonizaciju!

⁹⁴ Ostaci ranosrednjovjekovnoga groblja i ovdje upućuju na starije naselje (JURIĆ, "Ranosrednjovjekovni ...", str. 268 Karta 3, str. 279 Karta 4). Naziv današnjega naselja pripada širem slavenskom toponomastičkom atlasu.

⁹⁵ Prema bilješkama iz Marunova *Dnevnika* u Ičevu se nalaze ostaci srednjovjekovnoga groblja i crkve (MARUN, *Stari-narski dnevnici ...*, str. 79). Za spomenuto groblje utvrđeno je da pripada grupi ranosrednjovjekovnih grobova - JUR IĆ, "Ranosrednjovjekovni ...", str. 78, 259, 268 Karta 3), što ukazuje na postojanje starijega naselja.

⁹⁶ Pretpostavljamo da se radi o posjedu koji je zabilježen u izvornoj građi kao *Chachon* (DAZd, SŠN, Michael q Johannis, vol. III, f. 233, 1415.).

⁹⁷ N. JAKŠIĆ, "Regesta zagubljenih zadarskih kaptolskih isprava na razmeđu XIV i XV stoljeća", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 40/1998, str. 90, br. 27. Trag srednjovjekovnom selu sačuvan je u nazivu dvije današnje katastarske općine - Kistanja i Kistanjskoga sela. Kako je uz to sačuvan i toponim "Staro selo" na položaju zaselka Bezbradice u današnjem Kistanjskom selu, pretpostavljamo da bi položaj srednjovjekovnoga Kistanja trebalo tražiti upravo na teritoriju spomenute katastarske općine, tim više što se do Bezbradica nalazi crkva sv. Nikole, zasigurno srednjovjekovni crkveni objekt ne samo po titularu nego i prema graditeljskim osobinama.

⁹⁸ Donosimo u cijelosti opis granica posjeda crkve sv. Petra: *ecclesia sancti Petri de Hrupale ... confines ... de borea sunt mete de Dobrauoda, de trauersa mete Subicorum, de austro mete villarum Cassich et Bagnauas et de quirina possident dicti Dlamocani* (DAZd, SZB, Iohannes de Trottis, B. I, fasc. III/1, fol. 6, 10.II.1405.). Položaj svih spomenutih toponima dobro je poznat: Kašić je današnji Kašić; Banjevasi su današnji Banjevci, u kojima se nalazi crkva sv. Ivana, koja se inače u izvornoj građi javlja tijekom 15. stoljeća, a postoji i danas; položaj Dobravode treba tražiti oko bunara Dobrevode, južnije od istoimenoga današnjeg naselja, gdje se nalaze ostaci seoske arhitekture; pod Dlamočanima treba podrazumijevati plemenski rod Glamočana. Iz svega rečenog slijedi da položaj spomenute crkve treba tražiti na položaju današnje crkve sv. Kate u selu Budaku, u današnjem Stankovačkom polju, koja se nalazi s desne strane ceste Benkovac - Zaton. U odnosu na tu crkvu selo Dobravoda smješteno je prema sjeverozapadu, dok prema jugozapadu leže današnji Banjevci i Kašić, zajedno sa crkvom sv. Ivana. Pretpostavljamo da je crkva sv. Petra produžena i preuređena početkom 18. stoljeća kada je obnovljena Skradinska biskupija. S. Bačić donosi podatak da su prilikom adaptacije te crkve u 19. stoljeću otkriveni zidovi starije crkve (S. BAČIĆ, *Visovački franjevci ...*, str. 128), pretpostavljamo ranije gotičke crkve. U vezi s tom crkvom trebalo bi dodati još neke činjenice. Tako se južno od nje nalazi bunar Budačić, što je zasigurno trag naziva starijega istoimenoga naselja (GUNJAČA, *Ispravci i dopune ...* IV, str. 374). Sami Hrupalci spominju se u opisu granica sela Tulovci, kao međaš s njegove sjeveroistočne strane (*in vila Tulouci districtus Ostrouice ... de trauersa est vila Hrupalci, de sciroco vila Poulich, de borea vila Dragouanci, de quirina vila Bagnauas* - DAZd, SZB, Iohannes de Calcina, B. II, fasc. IV/3, f. CXXIII, 30.V.1447.). Budući da je poznat položaj danas nestaloga sela Poulića, čiji je trag sačuvan u nazivu bunara Povlič, smještenoga jugoistočno od današnje crkve u Stankovcima, kao i sela Banjevas u nazivu današnjih Banjevca, smještenih jugozapadno od današnjega Budaka, onda se temeljem njihovih položaja može zaključiti da su Hrupalci graničili od sjevera prema istoku s Tulovcima, a s Paulićima prema jugoistoku. Iz toga slijedi da današnji Budak, osim nestaloga sela Budačića, "pokriva" Hrupalce i Tulovce. Pretpostavljamo da su se oko te crkve nalazili uz Tulovce i Hrupalce još i Dragovanci i Solvenci, koji se zajedno s Budačićem spominju kao dijelovi posjeda (*possessionibus seu villis*) Ivana Cvitojevića rodom Kukara (MILAGOSTOVIĆ, "Per una cronaca ...", str. 41-2). Položaj spomenute crkve sv. Petra veže se uz nestalo selo Budačić, koje se inače u izvornoj građi spominje kao istoimena parohija skradinske biskupije (DAZd, SŠN, Cristoforio q. Andrea, 18-10, f. 35, 26.IV.1459).

međaš prema sjeveroistoku spominju se *mete Subicorum* (granice Šubića). Pretpostavljamo da se takvim izričajem nije samo željelo istaknuti kako u tome dijelu "granice Šubića" graniče s posjedima plemićkoga roda Kukara⁹⁹, za koje nalazimo da su u srodstvu sa Šubićima¹⁰⁰, već se u tome raspoznaju granice teritorija na kojem su razmješteni posjedi Šubića. U prilog takvoj pretpostavci ide činjenica što je izričaj u genitivu plurala, što je, s druge strane, i razlog zašto se ne navodi o kojim se to posjedima Šubića radi. Uzimajući u obzir navedenu činjenicu, pretpostavljamo da se radi o teritoriju koji je bio pod jurisdikcijom bribirskoga *castruma*. Sjeveroistočno od spomenute crkve pruža se Prigorje, koje čini sustav gradina što započinje od gradine Čuline, iznad sela Budak, i pruža se prema jugoistoku do gradine Podrebač, iznad zaseoka Klarići današnjega sela Stankovci, koja dijeli spomenutu krašku zaravan od današnjega Stankovačkoga polja. Obzirom na to, čini se kako bi upravo u Prigorju trebalo prepoznati *mete Subicorum*, dok bi spomenuta kraška zaravan pripadala pod bribirsku jurisdikciju. Toj zaravni, osim sela koja su razmještena sjeverozapadno od bribirske utvrde, pripadaju i današnja naselja Vukšić¹⁰¹, Bila Vlaka¹⁰² i Provići¹⁰³.

Pretpostavljamo da je spomenuta crkva bila župska crkva Budačića, a da su pod njezinu crkvenu jurisdikciju spadali i prije spomenuti posjedi.

⁹⁹ Tako se spominje neki Cvitoja Budačić iz sela Podšusnja, podrijetlom iz plemenskoga roda Budačića Kukarskih (GUNJAČA, *Ispravci i dopune* ... IV, str. 374). S druge strane, 1484. godine nalazimo Ivana Cvitojevića, podrijetlom Kukara, kako prodaje posjede Budačić, Tulovce, Dragovance, Hrupalce i Solvince, braći Martinuševićima (MIAGOSTOVICH, "Per una croanca ...", str. 41-2). Ne možemo utvrditi u kakvoj su vezi Ivan Cvitojević i ranije spomenuti Cvitoja, ali su zasigurno morali biti u srodstvu s braćom Nikolom i Cvitojom, vjerojatno Cvitojevićem, također podrijetlom Kukarima, koje još 1393. godine nalazimo kao posjednike u danas nestalom selu Šušnju (*Nicleussio et Ciuitoio (sic!) ... filiis quondam Marci Cucar de genere Cucar habitantes in Luca in villa uocata Sussan districtus et comitatus Ostrouice ... cuius totius ville Susan esse confines: de siroco est villa uocata Paulich, de traversa est villa uocata Moglaci, de borea est villa uocata Dobrauoda, de quirina est villa uocata Bagneuas* - ZKZd, Ms. 849, Articutus de Rivignno, f. 55v, 8.IV.1393.). Osim što ovaj podatak potvrđuje da su Cvitojevići rodom Kukari, on pokazuje gdje su još bili njihovi posjedi. Temeljem opisa granica sela Šušnja, kao i opisa granica sela Dobravode iz 1396. godine, gdje se Šušanj spominje kao granični međaš Dobravodi s jugoistočne strane (*cuius totius uille Dobrauode ... esse confines: de traversa est partim uilla Gluborci et partim uilla uocata Ciacouich, de siroco uilla uocata Sussan, de quirina partim uilla uocata Bagnauas et partim uilla Ritichiane, de borea uilla Vseglauas* - DAZd, SZB, Petrus de Serčana, B. I, fasc. III, f. 545v, 25.IV.1396.), možemo barem približno definirati položaj toga posjeda. Prema raspoznatljivim međašima sjeverozapadno od Šušnja nalazili su se Dobravoda i Ušljas (danas Dražine u Pristegu), prema jugoistoku je bilo selo Paulić (bunar Povlić kod Stankovaca), dok je prema jugozapadu selo graničilo s Banjevasom (današnji Banjevci) te danas nestalim selom Ritičani. Temeljem toga njegov položaj bi trebalo tražiti jugoistočno od današnje crkve sv. Kate u Budaku, uz južne rubove današnjega Stankovačkoga polja, sjeverozapadno od današnjih Banjevaca, odnosno jugozapadno od današnje Dobravode, pretpostavljamo između Vlaka i Dubine (Topografska karta 1:25 000, Šibenik 2-1, Bribirske mostine).

¹⁰⁰ Tako se 1443. godine spominje neki *Georgius Swbych de genere Kukarorum* kao svjedok pri uvođenju gvardijana samostana sv. Frane u Zadru na posjed osam zdrijebova u danas nestalom selu Hrašćevići (M. ANČIĆ, "Parba za dio nasljedaa banovca Jakova Šubića bribirskoga", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 36/1994, str. 325).

¹⁰¹ U izvornoj građi spominje se u grafiji *Wksichy*, kao jedan od posjeda banovca Jakova Šubića (BOJNIČIĆ, "Jakov Šubić ...", str. 88) ili kao središte Sudbenoga stola *Wksych* (ŠURMIN, *Hrvatski spomenici*, str. 412), odnosno kao posjed skradinske dijezece (F. ŠIŠIĆ, "Nekoliko isprava iz početka XV. st.", *Starine JAZU* 39/1938, str. 156-7, bilj. 2).

¹⁰² Pretpostavljamo da bi na položaju današnjega naselja Bile Vlaka trebalo tražiti danas nestalo selo Moljak, zasigurno selo istoimenoga plemićkoga roda. Takvu pretpostavku potvrđuje opis granica toga sela (*partem ville vocata Moglach posite in districtu Ostrouice ... de traversa sunt terre castru Ostrouice, de austro villa vocata Percouich, de quirina villa uocata Potribich, de borea est villa vocata Valexich* - DAZd, SZB, Petrus de Serčana, B. I, fasc. III, f. 525, 23.VIII.1394.) kao i opis granica nestaloga sela Šušnja (vidi ovdje bilj. 99), gdje se Moljak spominje kao granični međaš Šušnju s njegove sjeverozapadne strane. Podatak o granicama sela Moljak važan je jer nam potvrđuje ne samo položaj nestaloga sela Perkovići, već i lokaciju srednjovjekovnoga Vukšića, koji bi trebalo tražiti s južne strane današnje Vukšićke gradine, gdje se danas uočavaju ostaci seoske arhitekture. Kao novi toponim javlja se Potribić, koji je Moljku bio međaš s njegove jugozapadne strane, za kojega pretpostavljamo da je pod bribirskom jurisdikcijom.

¹⁰³ Godine 1496. u Luku se smještaju ville Grabrofi et Prouichi (DAZd, SŠN, Campelis de Gaivanis Martini, fas. III, 26/21, 59, p. 12). Selo je nestalo ali je sačuvan trag u nazivu današnjih Provića Donjih i Gornjih, međašnoga sela današnjega Vukšića s njegove jugoistočne strane.

U tom slučaju granica spomenute jurisdikcije u pravcu jugoistoka išla bi do šibenskoga sela Podrebac¹⁰⁴ i dalje prema jugoistoku granicom šibenskoga komunalnoga posjeda iz prve polovice 15. stoljeća sve do Guduće.

Prema sjeverozapadu granica bibrirske jurisdikcije završavala je po svemu sudeći kod nestaloga sela nekadašnjeg vranskoga posjeda, Užalice¹⁰⁵. Ako je, dakle, Užalica sigurna granična točka, ostaje otvorenim pitanje gdje je od Užalice u pravcu sjevera završavala spomenuta jurisdikcija! Naime, posjedi koji se pružaju sjeverno od Užalice, a to su Kolarina¹⁰⁶, Ceranje¹⁰⁷ i Jarane Velike i Male¹⁰⁸, bili su, prema podacima iz popisa posjeda banovca Jakova Šubića iz 1408. godine, u okolici Bribira. Je li Bribir u odnosu na navedene posjede samo geografska odrednica ostaje otvorenim pitanjem, budući da razmještaj onih posjeda koji se dadu ubicirati¹⁰⁹ pokazuje da su se oni nalazili na teritoriju pod jurisdikcijom bibrirske utvrde.

Da bismo, dakle, bar približno definirali teritorij pod bibrirskom jurisdikcijom, treba okvirno ocrtati onaj teritorij koji su zauzimali posjedi ostrovičke utvrde. Ovdje valja ponoviti ono što je već rečeno, naime da u definiranju teritorija koji se nalazio pod jurisdikcijom spomenute utvrde treba biti oprezan, budući da postoji istoimena kraljevska jurisdikcija, u izvornoj građi označena kao istoimeni distrikt ili kneštvo. Primjer ranije spomenutog i nestalog sela Moljak, koje se spominje kao mjesto koje se nalazi pod jurisdikcijom distrikta i kneštva Ostrovičkoga, dok mu se kao granični međaši spominju ostrovički posjedi,¹¹⁰ to zorno pokazuje.

U izvornoj građi nalazimo podatke o spomenutim posjedima već od druge polovice 14. stoljeća, i to u opisu granica nestaloga sela Otres, gdje se kao međaš sa sjeverozapadne strane spominju *terre castrī Ostrouice*¹¹¹, dok se u opisu granica nestaloga sela Moljak kao međaš sa sjeveroistočne strane također spominju *terre castrī Ostrouice*¹¹². O kojim se posjedima radi može se utvrditi tek dijelom. Tako osim ostrovičkoga *castruma* i naselja koje se formira ispod njega, koje je u izvorima označeno prijedlogom sub ili jednostavno kao burg¹¹³, teritoriju pod spomenutom jurisdikcijom pripadali su i oni posjedi koji se po svome topografskom

¹⁰⁴ Selo Podrebac inače se spominje se kao granica dviju jurisdikcija, one ugarsko-hrvatskoga kralja s jedne i šibenskoga distrikta s druge (KOLANOVIĆ, *Šibenik ...*, str. 16, bilj. 24). Ta bi granica u ovome dijelu bila ujedno i granica bibrirske jurisdikcije, tim više što smo donijeli podatke za neka od sela bibrirskoga distrikta za koji se izričito navodi da se nalazi pod jurisdikcijom hrvatskoga banata, dakle teritorija pod jurisdikciju ugarsko-hrvatskoga kralja.

¹⁰⁵ Godine 1483. spominje se *Clara filia q Andree de uilla Vzalica de comitatu Aurane* (DAZd, SŠN, Gregorio q. Lorenzo, 22/II,15 f. 78, 10.XI.1483.). Trag tome selu sačuvan je u nazivu Uželica, nekoć zasebnoga zaseoka današnjega Pristega (KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo ...*, str. 111). Danas je ime sačuvano u nazivu predjela Uželica, južnije od Dražine, naselja koje pripada Pristegu. U izvornoj građi rabi se za to selo i naziv Ušljavas (SMILJANIĆ, "Teritorij i granice ...", str. 244, bilj. 217).

¹⁰⁶ O Kolarini vidi N. JAKŠIĆ, "Materijalni odrazi Kolomanove vojne u Sjevernoj Dalmaciji", *Povijesni prilozi* 17/1998, str. 276). U Kolarini kao posjednike nalazimo Jakova Šubića (BOJNIČIĆ, "Jakov Šubić ...", str. 88), a neke su zemlje pripadale i vranskome feudu (S. ANTOLJAK, "Vransko običajno pravo", u: ISTI, *Hrvati u prošlosti*, Split 1999, str. 816).

¹⁰⁷ Trag tome selu sačuvan je u nazivu današnjega sela Ceranje Gornje i Donje.

¹⁰⁸ O položaju Jarana vidi N. JAKŠIĆ, "Srednjovjekovni sabor plemenitih Hrvata u Podbrizanima", *SHP* 25/1998, str. 114 i karta na str. 121.

¹⁰⁹ O tim posjedima vidi SMILJANIĆ, "Teritorij i granice ...", str. 220, 246-7.

¹¹⁰ Vidi ovdje bilj. 79.

¹¹¹ Vidi ovdje bilj. 106.

¹¹² Vidi ovdje bilj. 79.

¹¹³ Za razliku od istoimenoga *castruma*, naselje je u izvorima označeno s prijedlogom sub. Tako 1481.godine nalazimo nekoga *Choxulum Scharabac de sub Ostaruiza* (KOLENDIĆ, «Slikar Juraj Čulinović ...Č», str. 141). Godine 1444. spominje se u jednom dokumentu *Nicolaus Dabisinich Radinich de burgo Ostrouice* (DAZd, SŠN, Antonius de Campolongo, 6/5, f. 245, 20.IX.1444.). Konačno, 1498. godine član je sudbenoga stola u Vuksiću plemić Paulus Nadarspanich iz spomenutoga burga (ŠURMIN, *Hrvatski spomenici*, str. 411).

razmještaju nalaze u neposrednoj blizini ostrovičkoga *castruma*. Oni se u izvorima označuju izričajem *sub castrum Ostrouice*, a radi se o selima Lissane¹¹⁴, Dobropoglač¹¹⁵ i Otres¹¹⁶. U vezi s posjedima spomenute jurisdikcije trebalo bi, međutim, ukazati na još neke činjenice kako bi se stekla potpuna slika. Tako se u opisu granica sela Otres, koje je pripadalo posjedima ostrovičke utvrde, kao granična međa spominju u pravcu sjeverozapada također posjedi ostrovičke utvrde¹¹⁷. Pretpostavljamo da se tu radi o Lišanima, ali možda i nestalom selu Malinavasi¹¹⁸, što sudimo prije svega na temelju topografskoga položaja toga sela¹¹⁹. Osim Malinavasi teritoriju ostrovičkih posjeda vjerojatno je pripadalo i područje današnjega sela Devrske, koje se i inače vodi kao Podostrovičko selo. Današnje područje toga sela "pokriva" pretpostavljamo i nestalo selo Srijane ili Srijac¹²⁰.

¹¹⁴ U dokumentu iz 1399. godine: *uilla Lissane sub castrum Ostrouice* (DAZd, SZB, Petrus de Sercana, B. IV, fasc. 79, fol. 17, 4.V.1399.). Trag tome selu nalazimo u nazivu današnjega sela Lišane Ostrovačke, gdje je banovac Jakov Šubić imao svoj posjed (BOJNIČIĆ, "Jakov Bribirski ...", str. 88).

¹¹⁵ 1405. godine spominje se *Dobropoglač sub castrum Ostrouice* (DAZd, SZB, Petrus de Sercana, B. V, f.16, 16.I.1405.). Trag toga sela sačuvan je u nazivu današnjega naselja Dobropoljci.

¹¹⁶ U dokumentu iz 1432. godine spominje se Veselus Tomasich de uilla Otresi de sub castri Ostrauica (DAZd, SŠN, Michael q. Johannis, vol. II, f. 29, 1432.). O položaju danas nestaloga sela Otres vidi ovdje bilj.71 i 72.

¹¹⁷ Vidi ovdje bilj. 72.

¹¹⁸ Za položaj Malinevasi vidi JAKŠIĆ, "Materijalni odrazi ...", str. 275 i d. Jakšićeva ubikacija prostora koji je zapremala Malinavas prihvatljiva je, ali ne i dovoljno precizna. Kako sam naziv sela dolazi u značenju "mlinsko selo" onda je to i putokaz za bliže ubiciranje njegova položaja. Teritoriju današnjih katastarskih općina Kolarine u sjeveroistočnom dijelu, te Kožulovca i Lepura u jugozapadnome dijelu, pripada dio plodne sinklinale kroz koju teče potok Jaruga, na kojemu se i danas nalazi nekoliko mlinova. Osim na današnjoj rječici Karišnici i Skradinskom buku, nigdje na teritoriju koji se pruža sjeverno od rijeke Krke nema toliko mlinova na tako malom prostoru. Budući da topografski razmještaj tih mlinova odgovara opisu granica teritorija sela Malinavas iz 1399. godine, onda na tome prostoru treba tražiti položaj ovoga "mlinskoga sela". Položaj današnjih mlinova na tom prostoru ukazuje na tradiciju izgradnje mlinova, sve do novijega vremena. Treba istaknuti da potok Jaruga, sve do granica između današnje općina Vukšić i Lepuri, ima prirodne uvjete za gradnju mlinova, dok se dalje prema jugoistoku od današnje gradine Čelinka, negdje oko današnje katastarske granice Vukšića i Lepura, razlijeva u močvarno tlo i naziva Morpolača. Stoga se i zadnji mlin na tome dijelu Jaruge - Nakića mlin - nalazi upravo na spomenutoj katastarskoj granici. Temeljem toga treba istaknuti da je teritoriju Malinevasi pripadao i dio plodne sinklinale koja se pruža približno od današnjega Kožulovca, pa dalje prema jugoistoku, sve do današnjega Nakićeva mlina. Pri tome treba istaknuti točnost Jakšićeve definicije teritorija srednjovjekovnoga Podgrada, čiji položaj treba tražiti na južnoj padini današnje istoimene Gradine, gdje su i danas ostaci napuštenih kuća, koje u tradiciji mještana današnjega Podgrada čuvaju naziv "staro selo".

¹¹⁹ Na karti posjeda Ninske biskupije iz 1692. godine kao granično selo Skradinske biskupije upisana je Misilinaz, što je vjerojatno samo krivo tradirani naziv za Malinuvras (M. BOGOVIĆ, *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine*, Zagreb 1982, Karta na str. 16, prilog na str. 5-6). Zasižno se radi o graničnom posjedu, jer spomenutom selu prema sjeverozapadu i sjeveroistoku graniči ninski crkveni teritorij, s naseljima Kožulovac i Podgrada (SMILJANIĆ, "Teritorij i granice ...", str. 222-3, s navedenom literaturom). Zato se u opisu granice toga sela iz 1399. godine kaže se nalazi u *districtus Luche de pertinenciis castris Obstruice et Scardone* (CD XVIII, str. 507).

¹²⁰ Ta pretpostavka temelji se prije svega na činjenici da Obradići, jedna od "hiža" bribirskih Šubića, inače posjednici u Srijanima, grade početkom 16. stoljeća utvrdu Zečevo, čiji se ostaci nalaze u istoimenom zaseoku današnjih Devrsaka (o gradnji spomenute kule govori KARBIĆ, *The Šubići of Bribir ...*, str. 438-9, dok podatak o Obradićima kao posjednicima u Srijanima donosi ANTOLJAK, "Izumiranje i nestanak ...", str. 350). U prilog toj ubikaciji ide i činjenica da se Srijani spominju kao međaš selu Otres s njegove sjeveroistočne strane (vidi ovdje bilj. 72), odnosno podatak iz 1386. godine, prema kojemu Butko, sin kneza Matka Vulčića bribirskoga, ima svoj baštinski posjed *in villa uocata Srigiach supra Berberium* (CD XIV, br. 102, str. 153-4). Premda je položaj Srijana naznačen općenito, dakle "poviše" ili sjeveroistočno od današnje Bribirske glavice, ipak ga treba uzeti u buduću da su Devrske smještene sjeveroistočno od današnje Bribirske glavice. U izvornoj građi spominje se i crkva toga sela - *ecclesia sancti Martini de vila Srigiani* (DAZd, SZB, Iohannes de Calcina, B. VIII, fasc. III, f. 95v, 17.II.1455.). Do sada nisu pronađeni ostaci nikakvoga crkvenoga objekta na području današnjih Devrsaka, premda treba ukazati da ranosrednjovjekovni grobni priloz, pronađeni na položaju Ležajića gradine pa i u samim Devrsakama, ukazuju na postojanje toga objekta (o spomenutim grobljima vidi D. JELOVINA, *Starohrvatske nekropole*, Split 1976, str.43-4).

Na temelju topografskoga razmještaja ostrovičkih posjeda ukazali bismo na činjenicu da je današnji cestovni pravac, koji iz Benkovca, uz Korlat, Donje Lepure, Lišane Ostrovičke i današnje naselje Ostrovicu, preko prijevoja Planičnik ide prema Kistanjima i Kninu, samo dio cestovnoga pravca zvanoga *via magna* ili "Kraljevska cesta"¹²¹. To, dakle, predstavlja izmjenu u odnosu na pravac današnje, odnosno nekoć antičke ceste, Ivoševci (Burnum) - Dobropoljci (Alveria) - Podgrađe (Asseria), koju kao trasu *viae magnae* predlaže Miletić¹²². Pretpostavljamo da je na toj "Kraljevskoj cesti" postojao odvojak kod današnjih Devrsaka, odnosno nekadašnjih Srijana, kojim se prema sjeveru zaobilazila današnja Ostrovička glavica i preko Dobropoljaca dalje išlo prema Kninu. Time na strateškoj važnosti dobiva naselje Dobropoljci, što je i razlogom zašto se i ono spominje kao dio prostora koji se nalazio pod ostrovičkom jurisdikcijom. Osim toga, to je vjerojatno bio razlog zašto plemići Obradići tijekom 16. stoljeća grade utvrdu Zečevo.

Na ovaj smo način preko topografskoga razmještaja posjeda pod jurisdikcijom ostrovičke utvrde približno odredili ne samo sjeverozapadne, nego i sjeveroistočne granice teritorija koji je bio pod jurisdikcijom bibrirske utvrde.

Teritorij i granice Bibrirske županije

Topografski razmještaj teritorija spomenutih jurisdikcija, uključujući tu i posjede ostrovičke utvrde, zatim vlasnička struktura, konačno i naziv za jednu od navedenih -bibrirska, ukazivao bi da su spomenute jurisdikcije formirane razdiobom teritorija koji je prvotno stajao pod bibrirskom županijskom jurisdikcijom. No, imajući u vidu povijesne okolnosti pod kojima se formiraju spomenute jurisdikcije, trebalo bi utvrditi je li cjelokupni bibrirski županijski teritorij razdobljen formiranjem spomenutih jurisdikcija, ili je taj proces zahvatio samo dio toga teritorija. Da bismo to razriješili, trebalo bi približno definirati teritorij koji je bio pod jurisdikcijom bibrirskoga arhiepiskopijata skradinske biskupije, dakle one crkvene upravne i administrativne jedinice koja je imala jurisdikciju nad prvotnim bibrirskim županijskim teritorijem.

U zaključcima splitskoga crkvenoga sabora iz 1185. godine spominju se skradinska i bibrirska parohija, čime je istaknuta crkvena razdioba tada cjelovitoga istoimenoga županijskoga teritorija. Za spomenute parohije pretpostavljamo da su bile pod jurisdikcijom bibrirskoga arhiepiskopijata. U vezi s tim treba istaknuti da prvi spomen bibrirskoga arhiepiskopijata nalazimo već 1229. godine¹²³, dok se sidraški spominje u sačuvanim izvorima po prvi puta 1290.

¹²¹ O pravcu te ceste vidi N. JAKŠIĆ, "Topografija pravca via Magna cesta vocata tendes per Lucam", *SHP* ser. III, 14/1984, str.325-346 te ISTI, "Velikom cestom kroz Novigradski distrikt", u: ISTI, *Hrvatski srednjovjekovni krajobrazi*, Split 2000, str. 89-180.

¹²² Ž. MILETIĆ, "Rimske ceste između Jadere, Burnuma i Salone", *Radovi FF u Zadru* 32/19/1992-3, str. 132. Miletić pri tome ne vodi računa o topografskom razmještaju važnih srednjovjekovnih punktova, napose Malinevasi zbog njezinih mlinova, Podgrađa kao središte Sudbenoga stola i središta arhiepiskopijata za posjede ninske biskupije u Luci, Lišana kao i Ostrovičkoga naselja, pa konačno i samoga Bribira. Svi ti elementi daju važnost i značenje prijevoju Veliki i Mali Planičnik, kojeg trasa spomenute ceste nije mogla zaobići. Posredno to potvrđuje i gradnja utvrde Zečevo, koja kao pomoćno utvrđenje Ostrovičkoga *castruma* ima funkciju pojačane kontrole ne samo Kraljevske ceste, nego i cestovnih pravca prema današnjem Roškom slapu i Dobropoljcima. To ne znači da pravac spomenute antičke ceste, koji predlaže Miletić, nije bio ujedno i pravac srednjovjekovne ceste, tim više što izvori bilježe u 11. stoljeću naselje "Naseri" na današnjoj Gradini, odnosno na položaju nekadašnje antičke Asserie, što potvrđuju i ranosrednjovjekovni nalazi, kako ostaci crkvenoga namještaja tako i grobni nalazi oko današnje crkve sv. Duha.

¹²³ *CD* III, str. 316. To je zasad najstariji spomen toga arhiepiskopijata, koji tada nastupa kao član suda formiranoga radi konačnoga razrješenja spora oko vinograda i nekih posjeda između rogovskog samostana i vranskih templara. Njegovo je sjedište bilo u crkvi sv. Ivana na Bribiru (*dominus presbiter Johannes Doymi, archipresbiter ecclesie sancti Johannis de Briberio* - DAZD, SŠN, Karotus Vitalis, vol. 3, f. 22v, 17IL.1463.), a ujedno je i član skradinskoga kaptola. Tloris crkve sv. Ivana zabilježen je još na geodetskoj snimci Bribira iz 18. stoljeća, dok su njezini ostaci arheološkim istraživanjima potvrđeni i definirani (T. BURIĆ, "Arhitektura i skulptura u Bribiru u srednjem vijeku", u: *Bribir u srednjem vijeku*, Split 1996, str. 27, s navedenom literaturom). Bibrirski arhiepiskopijati s vremenom su preuzeli ingerenciju

godine¹²⁴, što smatramo važnim, budući da je sidraški županijski teritorij još funkcionirao kao jedinstveni crkveni teritorij.

Prema nama dostupnim podacima teško je precizno utvrditi teritorijalnu jurisdikciju svake od spomenutih parohija, ne samo zato što nemamo sigurnih podataka, nego i zato što smo pokazali da se crkvene jurisdikcije poklapaju s drugim jurisdikcijama. Tako za selo Vačani možemo sigurno tvrditi da je spadalo pod crkvenu jurisdikciju bribirske parohije, dok smo na primjeru sela Rupe utvrdili da je spadalo pod crkvenu jurisdikciju skradinske parohije.

Teritorij pod jurisdikcijom obje parohije određen je topografskim razmještajem Bribira i Skradina. Tu činjenicu treba imati u vidu prilikom definiranja teritorija koje su zapremale obje ove parohije, budući da se on može barem približno odrediti prije svega temeljem podataka o crkvenim jurisdikcijama ninskoga, kninskoga, trogirskoga, odnosno šibenskoga teritorija.

Za definiranje granica ninskoga crkvenoga posjeda od velike su važnosti u prvome redu podaci koje donosi zapisnik nastao kao rezultat ophodnje ninskoga arhiepiskopita *Marcusa Antoniusa Rajmunda* iz 1557. godine. Naime, arhiepiskopit Rajmund je ophodio teritorij ninske biskupije koji je bio pod turskom okupacijom, a koji on naziva *Banadego*, odnosno "Gornja (sjeveroistočna) Luka" (*superior Luca*)¹²⁵. Osim podataka iz ovoga zapisnika, korisnim će se pokazati popis ninskih posjeda iz 1499. godine¹²⁶, kao i zapisi o ninskim crkvenim posjedima i teritoriju biskupije iz kasnijih ophodnja ninskih biskupa ili njihovih izaslanika tijekom 17. i 18. stoljeća¹²⁷. Iz tih podataka razaznajemo da su sjeverozapadno od Bribira razmješteni ninski crkveni posjedi: Ceranje, Perušić, *castrum* Korlatović i Otavac, na teritoriju današnjih Popovića, kao i Podgrađe, za koje Rajmund izričito tvrdi kako je to granični posjed ninske i skradinske biskupije. Tu je, prema njegovim navodima, sjedište Lučkoga arhiepiskopitijata Ninske biskupije¹²⁸, a u okviru teritorija toga arhiepiskopitijata nalazi se i *castrum* vojvode Kožulića¹²⁹, koji se također spominje među ninskim posjedima u Rajmundovom izvješću. Tvrdnja o granici dviju biskupskih jurisdikcija pokazuje se točnom, obzirom na činjenicu da su Podgrađu u tome dijelu susjedni skradinski crkveni posjedi Malinavas, Vukšić i Lišane. U popisu ninskih crkvenih posjeda iz 1499. godine ne spominje se Kolarina¹³⁰, ali da je Kolarina ninski crkveni posjed već je ranije dokazao N. Jakšić¹³¹. Prema tome,

---

nad "ruralnim" dijelom teritorija pod crkvenom jurisdikcijom Skradinske biskupije u Luci, pa se tako i tituliraju, dok su nad Skradinom i njegovim kotarom ingerencije imali skradinski katedralni arhiepiskopiti (SMILJANIĆ, "Teritorij i granice ...", str. 207). Njihovo je sjedište bila sv. Petra u Skradinu (MIAGOSTOVICH, "Per un diario ...", str. 57, bilj. 1). Vjerojatno se radi o istoimenoj crkvi koja se navodi prilikom prodaje kuće Jurmana sina Stankova, za koju se kaže da se nalazi istočno od spomenute crkve (CD VIII, str. 72, br. 68).

¹²⁴ M. ZJACIĆ, *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279 D1308*, Zadar 1959, str. 224.

¹²⁵ D. FARLATI, *Illyricum ... IV*, str. 225-6. Farlati donosi samo dio izvještaja iz spomenute ophodnje. Kompletan izvještaj nalazi se u nadbiskupskom arhivu u Zadru pod naslovom "*Processus duo decimarum ecclesie Nonen...primus de terrenis Lichae et Banadegi de 1556.secundus de abusu decimi villici in territorio nonensi de 1557*," dok je na kraju spisa naveden: *Marcus Antonius Raymondus archiepiscopus nonensis protonotarius apostolicus imperiali auctoritate notarius et curie episcopali cancellarius* (S. ANTOLJAK, "Bukovica u srednjem vijeku", *Radovi FF u Zadru*, 30/17/1990-91, str.155, bilj. 82).

¹²⁶ SMILJANIĆ, "Teritorij i granice ...", str. 207-8, 218.

¹²⁷ BAČIĆ, *Visovački franjevci ...*, str. 13 i d. ISTI, *Franjevci u zadarskoj nadbiskupiji i ninskoj biskupiji*, Šibenik 1995, str. 8 i d.

¹²⁸ FARLATI, *Illyricum ... IV*, str. 256.

¹²⁹ JAKŠIĆ, "Materijalni odrazi ...", str. 266.

¹³⁰ SMILJANIĆ, "Teritorij i granice ...", str. 208.

¹³¹ JAKŠIĆ, "Srednjovjekovni sabor ...", str. 66.

položaj spomenutih ninskih crkvenih posjeda približno određuje granicu između ninske i skradinske crkvene jurisdikcije u tome dijelu¹³².

Od Podgrađa dalje prema sjeveroistoku razmještaj ninskih crkvenih posjeda prema podacima iz Rajmundove ophodnje ne može se više posve precizno odrediti. Rajmund navodi da ninsko-me biskupu pripadaju naselja i utvrde Obrovac i Zelengrad (kod današnje Medvide), sa cijelom gorskom kosom (*et tota ipsa montanea*)¹³³. Pretpostavljamo da pod "gorskom kosom" treba razumjeti predio koji se danas naziva Bukovački plato, a koji je na karti posjeda ninske biskupije iz 1692. godine označen kao *monti di Bukovizza*, gdje su također ubilježena spomenuta *castra*¹³⁴. Rajmund ne navodi koje je to ninske župe na području današnje Bukovice ophodio, ali je uz pomoć drugih dokumenata moguće utvrditi bar neke od tih župa. Tako, primjerice, godine 1435. ninski biskup Natalis, tražeći od mletačke vlade da mu vrati nezakonito ubranu desetinu u nekima od zadarskih sela, spominje i zakup crkvene desetine u distriktu Unjašice. Taj podatak o ninskim župama u distriktu Unjašice valja dovesti u svezu s opisom granica sela Rodaljice iz 1405. godine. Tu, naime, nalazimo navod kako su Rodaljice pod jurisdikcijom distrikta Unjašice, zajedno s graničnim selima, današnjom Bruškom, Dobropoljcima, Brgudom i Gostomercima, čiji bi smo položaj mogli tražiti negdje na mjestu današnjega Modrina sela¹³⁵.

Prema zapisima o ophodnjama ninskih biskupa ili njihovih izaslanika obavljenima tijekom 17. i 18. stoljeća, spomenuta sela nalaze se u Bukovici, koja je tada u cijelosti pod crkvenom jurisdikcijom ninske biskupije¹³⁶. Valja, međutim, uzeti u obzir kako je u vremenu prije osmanlijske okupacije crkvena razdioba ipak bila znatno drugačija. Tako smo utvrdili da se sela Prklji, Mirčići, Ervenik, Brdari, Besulja, Koščica i Radučić, nalaze u distriktu Unjašice¹³⁷, ali pod jurisdikcijom kninskoga kneštva, a time i kninske biskupije. Obzirom na ta saznanja, može se kao vrlo vjerojatno pretpostaviti da su, osim već spomenutih sela, ninskoj biskupiji pripadali još Medvida, Bilina, Nunići, kao i teritoriji današnjih Modrinoga i Biočina sela. Prema tome, i biskup Natalis mogao je uzimati desetinu samo u onom dijelu spomenutoga distrikta koji je bio pod ingerencijom ninske biskupije.

Ovako nadopunjen, Rajmundov nam izvještaj o ninskim crkvenim posjedima na području današnje Bukovice u mnogome pomaže odrediti bar približno granice između ninske i skradinske crkvene jurisdikcije u tome dijelu. Prema tim podacima, selo Dobropoljci, inače Podgrađu susjedno selo, zajedno s Nunićima, spadalo je pod jurisdikciju ninskoga biskupa, što je doista točno budući da su utvrda i naselje Ostrovica, koje graniče s Dobropoljcima, pripadali pod skradinsku crkvenu jurisdikciju¹³⁸. Pod ninsku crkvenu jurisdikciju nije pripadalo Nunićima susjedno selo Kistanje, koje je moralo biti pod crkvenom jurisdikcijom skradinske biskupije, što sudimo prije svega na temelju zapisa o skradinskim crkvenim posjedima iz 18. stoljeća, imajući pri tomu u vidu i sljedeće argumente.

¹³² U vezi s Kolarinom treba istaknuti još i to da današnji seoski put, kojim se iz pravca Pristega, točnije od crkve sv. Franje u istome selu, ide u pravcu Kolarine, župljani sela Pristega zovu "Granica". Sudeći prema razmještaju ninskih i skradinskih crkvenih posjeda, nije isključeno pretpostaviti da se tu doista radi o staroj granici spomenutih crkvenih jurisdikcija!

¹³³ FARLATI, *Illyricum ...* IV, str. 225.

¹³⁴ BOGOVIĆ, *Katolička crkva ...*, sl. 5-6.

¹³⁵ U dokumentu od 23. travnja 1405. godine stoji: *villa vocata Rodalichi districtus Vgnacice ... de trauersa villa vocata Brusca, de siroco villa Gostomerci, de quirina villa Dobropoglici, de borea villa Bergut* (DAZd, SZB, Iohannes de Trottis, B. I, fasc. III/1, f. 8v).

¹³⁶ BAČIĆ, *Franjevci u zadarskoj ...*, str. 100 i d.

¹³⁷ SMILJANIĆ, "Grada za povijesnu ...", str. 56-7.

¹³⁸ FARLATI, *Illyricum ...* IV, str. 19.

Prvo, Kistanje je na karti obnovljene skradinske biskupije iz početka 18. stoljeća označeno kao skradinski crkveni posjed¹³⁹. Drugo, prema tekstu o ophodnji skradinskoga biskupa iz 1734. godine, on je, nakon obilaska Devrska i Rupa, svoje ophođenje završio kod današnjega manastira Sv. Arhandela, za čiju crkvu se navodi da je posjed skradinske crkve¹⁴⁰. Treće, spomenuta manastirska crkva i sam manastir prema podacima austrijskoga katastrika iz prve polovice 19. stoljeća vode se kao dijelovi katastarske općine Kistanje, dok je istoimena katastarska općina tada spadala pod skradinsku općinu. Četvrto, katastarski podaci o općini Kistanje iz toga vremena temelje se na prijepisu mletačkoga katastra iz prve polovice 17. stoljeća¹⁴¹, što je samo dokaz više da je Kistanje i ranije skradinski crkveni posjed¹⁴².

Osim toga, Kistanje je u sjeveroistočnom dijelu graničilo s kninskim crkvenim teritorijem. Granice između skradinske i kninske crkvene jurisdikcije u tome dijelu približno možemo definirati temeljem danas raspoznatljivih topografskih točaka, u izvornoj građi navedenih kao kninski posjedi. To se prije svega odnosi na položaj sela Čučevo, odnosno istoimenu utvrdu, za koju nalazimo da je spadala pod jurisdikciju Oprominja¹⁴³, distrikta kninskoga kneštva¹⁴⁴. Ista je situacija i s Radučićem te prije spomenutim kninskim posjedima razmještenim sjeverozapadno i sjeverno od Čučeva. Za Čučevo¹⁴⁵ pretpostavljamo da je tu bila granična točka između skradinske i kninske crkvene jurisdikcije, budući da tok rijeke Krke od spomenute utvrde i dalje prema jugu, sve do današnjega Visovačkoga jezera, odnosno do utoka rječice Poljščice (dan. Čikola) u spomenuto jezero, dijeli skradinski crkveni posjed od Kninskoga¹⁴⁶.

Približno definirajući granice ninskoga i kninskoga crkvenoga teritorija u tome dijelu, utvrdili smo i dosege županijskih jurisdikcija, i to ranosrednjovjekovne lučke, koja se poklapa s ninskom crkvenom jurisdikcijom, i kninske, koja se poklapa s istoimenom crkvenom jurisdikcijom. Oko toga je li rijeka Krka svojim tokom, od današnjega Visovačkoga jezera pa sve do utoka u Jadransko more, definira skradinski crkveni teritorij teško može biti kakva spora. Mišljenja smo da podaci o granicama šibenskoga posjeda iz 1251. i 1322. godine, prema kojima je granica šibenskoga posjeda išla od mlinova na rijeci Krki, odnosno od "mliništa" današnjega

¹³⁹ BAČIĆ, *Visovački franjevci ...*, str. 12 i 148, bilj. 310.

¹⁴⁰ Isto, str. 148.

¹⁴¹ DAZd, Fond geografskih i katastarskih mapa Dalmacije i susjednih oblasti, Mapped Catastale, br. 555. Tada je u teritorij Kistanja uključeno i Kistanjsko selo, koje se inače danas vodi kao zasebna katastarska općina (KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo ...*, str. 336-7). Tradicija o "starom selu" je zabilježena u današnjem zaselku Bezbradice na području katastarske općine Kistanjsko selo, gdje se nalazi crkva sv. Nikole, koju treba vezati uz srednjovjekovno Kistanje.

¹⁴² Pretpostavljamo da se radi o graničnom posjedu, jer prema podacima koje donosi S. Bačić Kistanje je neko vrijeme bilo ninski posjed, da bi kasnije pripalo Rupama, odnosno skradinskoj biskupiji (BAČIĆ, *Visovački franjevci ...*, str. 148).

¹⁴³ Godine 1455. spominje se *Radoslauus Radoecich homo Georgii Radosseuich Parui de uilla Zuzevo de Opromigine* (DAZd, SŠN, Karotus Vitalis, 15/16, f. 113, 27.VIII.1455.). Danas se zaselak Čučevo vodi kao dio Kistanjskoga sela (KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo ...*, str. 336), dok je na topografskim kartama zabilježeno kao Čučevo, smješteno sjeveroistočno od Kistanja, u neposrednoj blizini spomenute utvrde (Topografska karta, sekcija Šibenik 1:1:50 000). U samom naselju još su u Marunovo doba utvrđeni ostaci crkve, dok toponim Trošelj grad govori za pripadnost istoimenoj utvrdi, čije su razvaline i danas sačuvane na desnoj obali rijeke Krke poviše manastira sv. Arhandela, a nasuprot razvalina kninske utvrde Nečven (M. Zekan, «Srednjovjekovne utvrde na rijeci Krki», u: *Visovački zbornik*, Visovac 1997, str. 395, 397, s navedenom literaturom).

¹⁴⁴ SMILJANIĆ, "Građa za povijesnu ...", karta na str. 57.

¹⁴⁵ Čučevo je imalo i strateški značaj, prije svega zbog kontrole prijelaza preko rijeke Krke, o čemu svjedoči i sačuvani toponim Mostine. Pretpostavlja se da se radi o srednjovjekovnom mostu, koji je bio u funkciji sve do odlaska Osmanlija iz Čučeva u prvoj polovici 17. stoljeća, kada je zapaljen (ZEKAN, «Srednjovjekovne utvrde ...», str. 395, s navedenom literaturom).

¹⁴⁶ SMILJANIĆ, "Teritorij i granice ...", str. 140, karta 2 na str. 142.

Skradinskoga buka pa dalje rijekom Krkom do crkve sv. Stjepana u Prokljanu, tj. do današnjega otočića Stipanac gdje se nalazila spomenuta crkva, i dalje prema selu Gudući, ujedno je i potvrda "starih razgraničenja" između skradinske i trogirске crkvene jurisdikcije, odnosno između teritorija pod bibrirskom županijskom jurisdikcijom i onoga pod jurisdikcijom županije Paratalasije. Nakon osnivanja Šibenske biskupije, to je bila granica između skradinskoga i šibenskoga crkvenoga teritorija¹⁴⁷.

Spornim međutim ostaje utvrđivanje granice s teritorijem pod jurisdikcijom sidraške županijske jurisdikcije, odnosno crkvene jurisdikcije istoimenoga arhiprezbiterijata. Jedina od uporišnih točaka od koje može početi rasprava jest granica šibenskoga posjeda potvrđena 1251. godine, i to u onome dijelu graničnoga segmenta koji ide od Guduće pa sve do današnjih Kurila. Obradujući topografski razmještaj graničnih toponima iz spomenute darovnice, pretpostavili smo da se u tom segmentu radi o granicama posjeda koji je bio dio posjeda kneza Domalda, za koji smo inače utvrdili da je nekoć bio pod sidraškom županijskom jurisdikcijom a koji je u cijelosti 1224. godine darovan Bribircima. Isto tako utvrdili smo da vlasnička struktura teritorija koji je pridodan Šibeniku u prvoj polovici 15. stoljeća ukazuje na izrazitu zastupljenost članova široke rodbinske zajednice bibrirskih Šubića, što se ne može reći za teritorij koji je Šibeniku potvrđen u drugoj polovici 13. stoljeća. Temeljem toga pretpostavili smo da je granični segment iz polovice 13. stoljeća, u dijelu od sela Guduće do Dubrave (lokva Vlašić), ujedno i granica jurisdikcije bibrirske utvrde.

S tim u vezi treba istaći i sljedeće. Kada je početkom 18. stoljeća obnovljena Skradinska biskupija, pod skradinsku crkvenu jurisdikciju u tome dijelu pripali su posjedi Dragišić, Gačelezi i Dazlina¹⁴⁸, čiji topografski položaj pokazuje da su razmješteni uz granicu šibenskoga komunalnoga posjeda iz druge polovice 13. stoljeća. Takav raspored skradinskih posjeda pokazuje da teritoriju obnovljene Skradinske biskupije u tome dijelu nije pripalo ono što je Šibenik dobio u prvoj polovici 15. stoljeća, već teritorij koji je pripao Šibeniku na temelju darovnice potvrđene u prvoj polovici 13. stoljeća. S. Bačić navodi da su pod jurisdikciju Šibenske biskupije tada pripali Raslina i Zaton¹⁴⁹. Za Zaton se, pak, u darovnici iz 1251. godine izričito navodi da pripada šibenskom posjedu¹⁵⁰. Tada se Raslina ne spominje, ali prema rasporedu graničnih toponima iz spomenute darovnice jasno je da njezin teritorij pripada šibenskoj komuni. Među skradinskim posjedima tada obnovljene skradinske biskupije ne spominje se Rakitnica, ali Bačić navodi da je ona to postala kasnije¹⁵¹. Temeljem toga pretpostavljamo da bi skradinski crkveni posjedi razmješteni uz taj dio graničnoga segmenta šibenskoga komunalnog posjeda iz druge polovice 13. stoljeća pripadali teritoriju koji je bio pod jurisdikcijom bibrirskoga arhiprezbiterijata, odnosno pod bibrirskom županijskom jurisdikcijom, dok je šibenski komunalni posjed bio pod crkvenom jurisdikcijom istoimenoga arhiprezbiterijata, odnosno istoimene županije.

Prema S. Bačiću među graničnim skradinskim posjedima dalje prema sjeverozapadu spominju se Banjevci, koji su na karti teritorija obnovljene Skradinske biskupije ucrtani kao granični skradinski posjed nasuprot Radošinovaca, koji su tada spadali pod zadarski crkveni teritorij¹⁵². Valjalo bi stoga utvrditi što je uključeno u teritorij spomenute katastarske općine, što može

¹⁴⁷ Na stalnost šibenske granice, definirane rijekom Krkom, potvrđuje podatak iz prve polovice 15. stoljeća, kada se za Krku veli *fluvium Sibinicum* (KOLANOVIĆ, *Spisi kancelarije ...*, str. 224).

¹⁴⁸ BAČIĆ, *Visovački franjevci ...*, str. 12, karta Skradinske biskupije od 1708-1830.

¹⁴⁹ Isto, str. 14.

¹⁵⁰ DUJMOVIĆ, "Postanak i razvoj ...", str. 93.

¹⁵¹ BAČIĆ, *Visovački franjevci ...*, str. 200.

¹⁵² Isto, str. 12, karta Skradinske biskupije od 1708-1890. Treba istaći da na spomenutoj karti kao skradinski crkveni posjed nije ucrtan Budak, premda ga autor izričito navodi (BAČIĆ, *Visovački franjevci ...*, str. 127-130).

biti indikativno jer je, kako je već spomenuto, prvi austrijski katastar samo prijepis ranijega mletačkoga katastra. Katastarskoj općini Radošinovci pripadali su zaselak Škorobić ili Škorobić, koji se nekoć vodio i kao samostalno naselje¹⁵³, i Dobravoda¹⁵⁴. O danas nestalom zaselku Škorobić, koji je uključen u teritorij sela Radošinovaca, nema više spomena, no sačuvan je naziv za istoimeni potok, zvan danas i Jaruga, koji prolazi teritorijem današnjih Radošinovaca sve do gradine Podotovac, gdje postoji istoimeni izvor. Navedeni podaci važni su za ubiciranje danas nestaloga istoimenoga sela, koji se inače spominje kao posjed vranskoga feuda¹⁵⁵.

U nazivu zaselka Dobravoda raspoznajemo nekoć istoimeno naselje o čijem je položaju bilo već govora. Prema podacima o granicama nestaloga sela Dobravode iz 1396. godine¹⁵⁶, dijelovi sela Ritičana, zajedno s dijelovima Banjavasi odnosno današnjih Banjevaca, spominju se kao granični posjed Dobravodi s njezine jugozapadne strane. Kako se Banjevci i danas nalaze jugozapadno od današnje Dobravode, onda bi do Banjevaca trebalo tražiti i položaj Ritičana¹⁵⁷. Jesu li Ritičani uključeni u teritorij katastarske općine Radošinovci ili Banjevci teško je utvrditi. Budući da su Ritičani vranski posjed, dakle posjed koji je pod crkvenom jurisdikcijom zadarske biskupije¹⁵⁸, može se temeljem toga pretpostaviti da ih treba tražiti na teritoriju Radošinovaca. Katastarskoj, pak, općini Banjevci zasigurno je pripadao teritorij srednjovjekovnoga sela Banjavasi.

Utvrdivši što je sve od srednjovjekovnih posjeda uključeno u teritorij spomenutih katastarskih općina, treba ukazati pod kojim se jurisdikcijama nalaze ti posjedi. Za vranske posjede već smo utvrdili da se nalaze pod zadarskom crkvenom jurisdikcijom, a time i pod mletačkom upravnom jurisdikcijom. Njima susjedna sela Dobravoda, Banjevci ali i Banjevcima susjedni Kašići uvijek se navode kao lokaliteti pod jurisdikcijom ugarsko-hrvatskoga kralja¹⁵⁹, što znači da pripadaju pod jurisdikciju skradinske biskupije¹⁶⁰. Da bismo barem približno definirali granice crkvenih jurisdikcija trebalo bi dodati sljedeće. Granična općina Radošinovcima prema sjeveru jest Pristeg. Kako su se na teritoriju te općine nalazili vranski posjedi Pristeg i Ušljas, time smo približno definirali granicu teritorija pod zadarskom crkvenom jurisdikcijom sjeverozapadno od Škorobića.

Treba istaknuti da je granica spomenutih jurisdikcija definirana samo na temelju nama raspoznatljivih toponima u spomenutom prostoru, budući da nam nije poznat položaj npr. Kljakovića i Ljubotca. Oni se spominju u opisu granica sela Dobravode iz 1396. godine kao međaš

¹⁵³ KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo ...*, str. 108, 111.

¹⁵⁴ Isto, str. 107, 108.

¹⁵⁵ U dokumentu od 3. travnja 1464. godine stoji *villa Schorobithi de tenuti Vrane districtus Jadre* (DAZd, SŠN, Cistoforo q Andree, 17/1, f. 61v). Usporedi također S. ANTOLJAK, "Zadarski katastik 15.stoljeća", u: ISTI, *Hrvati u prošlosti ...*, str. 417.

¹⁵⁶ Vidi ovdje bilj. 99.

¹⁵⁷ Sam naziv Ritičane spada u kategoriju hidronima, u značenju trstike ili močvarnoga tla (P. SKOK, *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. III, Zagreb 1973, str. 147). Usporedi također D. BROZOVIĆ-RONČEVIĆ, "Nazivi za blatista i njihovi toponimski odrazi u hrvatskom jeziku", *Folia onomastika Croatica* 8/1999, str.40. Za ubicaciju toga sela smatramo važnim upravo ovakvo značenje toponima, pa se temeljem toga može pretpostaviti da je njegov položaj moguće tražiti na obali današnjega Vranskoga jezera.

¹⁵⁸ FARLATI, *Illyricum ...* IV, str. 225.

¹⁵⁹ 1403. godine navodi se za Dobravodu da je pod jurisdikcijom Lučkoga distrikta i da pripada *pertinentiis Ostrouizze* (L. JELIĆ, "Povijesno-topografske crtice o biogradskom primorju", *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva* N.S. III/1890, str. 84). Za današnji Kašić veli se u dokumentu od 4. rujna 1494. godine *villa Chassichi districtus banatus* (DAZd, SŠN, Campellis de Gaivanis Martini, fasc.II, f. 144). Za Banjevce, pak, vidi SMILJANIĆ, "Teritorij i granice ...", str. 216, bilj. 220).

¹⁶⁰ SMILJANIĆ, "Teritorij i granice ..." ?

prema sjeveroistoku, dok je Ušljas grančila s Dobravodom prema sjeverozapadu, pa su temeljem toga spomenuta sela grančila i s teritorijem sela Ušljevas. Budući da je teritorij pod vranskom jurisdikcijom nekoć pripadao teritoriju sidraške županijske jurisdikcije, a time i pod crkvenu jurisdikciju istoimenoga arhiepiskopijata¹⁶¹, nije isključeno pretpostaviti da bi granica zadarske biskupije u tome segmentu bila ne samo granica između sidraškoga i bribirskoga arhiepiskopijata, nego i granica između bribirske i sidraške županijske jurisdikcije.

Prema tome, današnja Dobravoda, Budak i Stankovci, odnosno teritorij današnjega Stankovačkoga polja zajedno s nestalim posjedima i naseljima, uz Banjevece i Kašić, pripadali bi teritoriju pod bribirskom županijskom jurisdikcijom. Definirajući teritorij koji je bio pod crkvenom jurisdikcijom bribirskoga arhiepiskopijata, približno smo odredili i teritorij za koji smo pretpostavili da je bio pod istoimenom županijskom jurisdikcijom. Tako definiran teritorij u cijelosti se ne poklapa s teritorijem kojim su bile obuhvaćene spomenute jurisdikcije, što je samo dokaz da su u formiranju teritorija spomenutih jurisdikcija vrijedili drugi kriteriji!

Neka zapažanja o ustrojstvu županijskoga teritorija

Nakon što je ovakvim postupkom definiran teritorij koji je bio pod bribirskom županijskom jurisdikcijom, pojavljuje se dvojba koju se kao pitanje može formulirati ovako: zašto kasnoantičko naselje na Bribirskoj glavici¹⁶², a ne Skradin, kao političko i crkveno središte regije s utvrđenim kontinuitetom urbanoga i crkvenoga života od antičkih vremena pa sve do dolaska Hrvata¹⁶³, ili ostrovički *castrum* s istoimenim naseljem i utvrđenim kontinuitetom, ali i kao najznačajnija strateška točka današnje Bribirske regije¹⁶⁴, nisu postali županijsko središte, već tu funkciju preuzima kasnoantičko naselje na današnjoj Bribirskoj glavici?

Odgovor na tako postavljeno pitanje mora krenuti od nekih općepoznatih činjenica. Rimsko je carstvo u razdoblju poslije 5. stoljeća zahvaćeno općim procesom barbarizacije. Rezultat toga jest paraliza glavnih trgovačkih pravaca, ne samo onih u pravcu istok-zapad nego i onih koji su spajali sjever i jug, što je rezultiralo slabljenjem trgovine a time i proizvodnje. Ti procesi imat će utjecaja i na raspad postojećega teritorijalno-upravnoga ustrojstva, odnosno rezultat će uspostavljanjem manjih teritorijalnih cjelina, koje počivaju na sustavu *castruma*¹⁶⁵. U takvim uvjetima dolazi do opadanja važnosti do tada značajnih političkih i gospodarskih središta, ne samo onih u unutrašnjosti, nego posebno onih na obali. Tako i Skradin gubi političku i ekonomsku funkciju vodećega regionalnog središta, dok na važnosti dobivaju kasnoantička naselja u njegovom zaleđu, prije svega ona na Bribirskoj glavici, ali i ostrovičko naselje sa istoimenim utvrđenjem.

¹⁶¹ Isto, str. 317-8. SMLJANIĆ, "Teritorij i granice ...", str. 328 i d.

¹⁶² To nam potvrđuju adaptacije antičkih bedema Varvarije s istočne strane, gdje je pronađeni novac Justinijana I (M. SUIĆ, "Fragmenti izgradnje bedema stare Varvariae", u: *Gunjačin zbornik*, Zagreb 1980, str. 80), kao i pronađeni arheološki artefakti, od kojih neki ukazuju na moguće postojanje starokršćanske bazilike (T. BURIĆ, "Povijesno-arheološki pregled", u: *Bribir u srednjem vijeku*, str. 12). Inače o starokršćanskom periodu na Bribirskoj glavici vidi i M. SUIĆ, "Varvarina paleochristiana", u: *Područje šibenske županije od pretpovijesti do srednjega vijeka*, Izdanja HAD, 19/1998, str. 181-191.

¹⁶³ Zato je i Skradin u popisu gradova Ravenatove *Kozmografije* označen kao *civitas*. O tome popisu vidi M. SUIĆ, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb 1976, str. 303.

¹⁶⁴ V. DELONGA-T. BURIĆ, *Ostrovnica kod Bribira. Arheološko-povijesna skica*, Split 1998, str. 6 i d. s navedenom literaturom.

¹⁶⁵ SUIĆ, *Antički grad ...*, str. 248. Usporedi i J. MEDINI, "O nekim kronološkim značajkama poglavlja o Dalmaciji u djelu *Cosmographia* anonimnoga pisca iz Ravene", u: *Putevi i komunikacije. Materijali saveza arheoloških društava Jugoslavije XVII/1978*, str. 69, s navedenom literaturom.

Zašto onda u vrijeme formiranja Bribirske županije njezino središte postaje kasnoantičko naselje na današnjoj Bribirskoj glavici a ne naselje kod Ostrovice? Trebalo bi stoga utvrditi koji su to faktori prevladali da je kasnoantičko naselje na Bribirskoj glavici postalo županijsko središte.

Prije svega treba konstatirati da današnja Bribirska glavica s površinom od 72.000 m² s plodnom površinom s njezine desne strane te stalnim izvorom žive vode ima idealne uvjete za stvaranje gradinskoga urbaniziranog naselja¹⁶⁶. Treba istaknuti da je, uz današnju Nadinsku glavicu, to ujedno i najveći gradinski plato na cijelom području Ravnih Kotara i Bukovice. Zbog geografskoga položaja, Bribirska glavica je najznačajnija strateška točka cijele subregije. Značenje takva položaja ne očituje se samo u kontroli cestovnih prometnica kojima se dolazilo iz pravca Ravnih Kotara i Bukovice i obrnuto¹⁶⁷, nego i u kontroli susjednih okolnih polja. U nesigurnim vremenima kasne antike sve više dolaze do izražaja prirodni oblici privređivanja, zasnovani na manjim i srednjim posjedima unutar manjih regija.

Arheološkim istraživanjima na današnjoj Glavici utvrđeno je da se tijekom šestoga stoljeća, i to za vrijeme Justinijana I, adaptiraju naslijeđeni antički bedemi, dok samo naselje, prema rasterom tada manje¹⁶⁸, ipak dobiva sve pokazatelje urbaniziranoga kasnoantičkoga gradinskoga naselja. To je ne samo pokazatelj važnosti i značenja koje je imalo bribirsko naselje u to vrijeme, nego je i jasna potvrda da je već tada naselje na Glavici u funkciji lokalnoga administrativnoga središta. Istovremeno, treba istaknuti i to da su arheološkim istraživanjima u današnjem Žažviću¹⁶⁹ i Ostrovici¹⁷⁰ otkrivene kasnoantičke naseobine, što je dokaz ne samo afirmacije manjih naselja koja se prostorno vežu uz naselje na Glavici, već i pokazatelj da u vrijeme kasne antike današnja bribirska regija s naseljem na Bribirskoj glavici funkcionira kao jedna zasebna teritorijalna cjelina.

Uzimajući u razmatranje navedene faktore, čini se da postaje jasnije zašto upravo ovo kasnoantičko naselje na Glavici postaje županijskim središtem, a ne kasnoantičko naselje u Ostrovici ili kasnoantički Skradin. Ostrovička utvrda, ne samo za vrijeme kasne antike već i u vrijeme formiranja županije, ostaje u funkciji predstraže naselju na Glavici, što je i arheološki dokumentirano nalazima ostruga podrijetlom iz hrvatskih radionica 9. stoljeća¹⁷¹, dok Skradin tek kasnije ponovno postaje biskupskim središtem.

Arheološki nalazi potvrđuju hrvatsko naseljavanje Glavice od 9. stoljeća¹⁷², koje treba povezati uz proces formiranja istoimene županije. Kako teritorij pod bribirskom županijskom jurisdikcijom zaprema veliku površinu¹⁷³, postavlja se pitanje nadležnosti županijskoga središta,

¹⁶⁶ GUNJAČA, "Strateško ...", str. 205.

¹⁶⁷ Isto, str. 207.

¹⁶⁸ BURIĆ, "Povijesno-arheološki ...", str. 8.

¹⁶⁹ T. BURIĆ, "Kameni namještaj bazilike u Žažviću", *SHP* ser. III, 15/1985, str. 167.

¹⁷⁰ V. DELONGA, "Fragmenti predromaničkoga crkvenoga namještaja iz Ostrovice", *SHP* ser. III, 12/1982, str. 74-5.

¹⁷¹ A. MILOŠEVIĆ, "Karoliniški utjecaji u Hrvatskoj kneževini u svijetlu arheoloških nalaza", u: *Hrvati i Karolinzi I. Rasprave i vrela*, Split 2001, str. 120.

¹⁷² To potvrđuje ne samo groblje toga horizonta na današnjoj Glavici (M. ZEKAN, "Pet srednjovjekovnih nekropola Bribira", u: *Bribir u srednjem vijeku*, str. 41 i d. s navedenom literaturom), nego i ostaci predromaničke arhitekture i skulpture (Burić, "Arhitektura i skulptura ...", str. 30-1, s navedenom literaturom).

¹⁷³ Predloženi teritorij pod jurisdikcijom Bribirske županije poklapa se velikim dijelom s teritorijem skradinskoga distrikta kakav je postojao 1900. godine, a koji su tvorile sljedeće katastarske općine: Bratiškovci, Bribir, Čista, Dubrave, Devrske, Ostrovia, Piramatovci, Rupe, Skradin, Smrdelje, Vačane, Velika glava i Velim, čemu treba dodati neke općine benkovačkoga distrikta (Banjevci, Kolarina, Korlat, Lišane, Radošinovci, Stankovci) i kistanjskoga distrikta (Kistanje). Ukupna površina navedenih katastarskih općina iznosi oko 60.000 hektara, što je samo indirektni pokazatelj da su županijski teritoriji teritorijalnoDopravne jedinice s velikom površinom.

napose u realizaciji županijskih nadležnosti (prije svega ubiranje poreza i novačenja). Da bi se realizirale spomenute nadležnosti svakako je morao postojati lokalni teritorijalno-upravni ustroj. Za teritorij Bribirske županije nemamo pisanih potvrda o postojanju nižih županijskih službenika (podžupana, satnika), što bi potvrdilo postojanje toga sustava. Međutim topografski razmještaj ranosrednjovjekovnih groblja utvrđenih u današnjoj Ostrovici, Otresu, Lišanima Ostrovačkim, Devrskama, Krkoviću, Smrdeljima¹⁷⁴, zatim u Gračacu, Bratiškovcima, Morpolači i Varivodama¹⁷⁵, Dubravicama i Pečanima¹⁷⁶, ukazuje na postojanje ranosrednjovjekovnih naselja koja vremenski korespondiraju s naseljem na Bribirskoj glavici, što ukazuje i na organiziranost županijskoga teritorija.

U vezi s time zanimljiv je i razmještaj nalaza franačke provenijencije za sada utvrđenih u Bratiškovcima, Gračacu, odnosno nekoć Gradcu, Varivodama, Ostrovici i Morpolači odnosno Polačanima¹⁷⁷. Prostorni raspored ove vrsti arheoloških nalaza veže se uz određene strateške točke, i to na jednoj strani uz cestovne pravce nekoć antičkih odnosno kasnoantičkih komunikacija (Morpolača, Bratiškovci, Varivode, Bratiškovci)¹⁷⁸, odnosno na drugoj strani uz položaj kasnoantičke utvrde u Ostrovici ili ranosrednjovjekovne utvrde kod današnjega Gračaca, odnosno Gradca¹⁷⁹. Na temelju takvoga arheološko-topografskoga rasporeda može se iznijeti pretpostavka da se u ovim slučajevima radi o lokalnim administrativnim središtima.

U ovakvom kontekstu čini se vrijednim dotaknuti i neka pitanja vezana uz crkvenu organizaciju. Upravo razdoblje formiranja i prvotnoga funkcioniranja županijskoga teritorija karakteriziraju istodobni procesi pokrštanja i evangelizacije. U vezi s time svakako stoji natpis pronađen u Otresu na položaju predromaničke crkve, čiji je dedikant pretpostavljena imena Zdedrag u doba kneza Branimira ostavio natpis posvećen sv. Petru, sv. Mariji, sv. Jurju, sv. Stjepanu Prvomučniku, sv. Martinu, sv. Križu i sv. Krševanu¹⁸⁰. Prema redoslijedu svetaca, V. Delonga smatra da je crkva bila posvećena sv. Petru, dok od ostalih konpatrona ističe sv. Krševana, kojega tumači kao zaštitnika benediktinskoga samostana sv. Krševana u Zadru¹⁸¹, ukazujući da ovaj natpis "najuzornije ocrtava onaj sintetizirani tradicionalni kršćanski i novi s Karolinzima nadošli ili s njima oživjeli svetački 'panteon'"¹⁸². N. Jakšić konstatira da kult toga sveca nije zapažen nigdje drugdje u srednjovjekovnoj Hrvatskoj osim na ovom natpisu te zaključuje da za pojavu kulta sv. Krševana mogu biti zaslužni jedino benediktinci, i to oni udomaćeni u njihovom pokrajinskom središtu¹⁸³.

Kako se radi o natpisu koji se nalazio na teritoriju Bribirske županije valja svakako zaključiti kako je stanovitu funkciju u odvijanju spomenutih procesa pokrštanja i evangelizacije morao imati i benediktinski samostan Sv. Krševana u Zadru¹⁸⁴. U vezi s tim treba istaći da neke

¹⁷⁴ T. BURIĆ, *Bribir - srednjovjekovno sijelo Šubića, Kulturno-povijesni vodič*, Split 1997, str. 12.

¹⁷⁵ MILOŠEVIĆ, "Karoliniški utjecaji ...", str. 117 i d. s navedenom literaturom.

¹⁷⁶ Ž. KRNČEVIĆ, "Srednjovjekovna nalazišta na Šibenskom području", u: *Područje Šibenske županije ...*, str. 203 s navedenom literaturom.

¹⁷⁷ MILOŠEVIĆ, "Karoliniški utjecaji ...", str. 115 i d.

¹⁷⁸ MILETIĆ, "Rimske ceste ...", str. 137, 140-2.

¹⁷⁹ Položaj spomenute utvrde treba tražiti na položaju Kaštela Sonković ili Stari grad.

¹⁸⁰ V. DELONGA, *Latinski epigrafski spomenici ranosrednjovjekovne Hrvatske*, Split 1991, str. 217.

¹⁸¹ DELONGA, *Latinski epigrafski ...*, str. 217.

¹⁸² V. DELONGA, "Pismenost karoliniškoga doba i njeni hrvatski odjeci - latinska epigrafička baština u hrvatskoj baštini", u: *Hrvati i Karolinzi ...*, str. 241.

¹⁸³ N. JAKŠIĆ, "Klesarstvo u službi evangelizacije", u: *Hrvati i Karolinzi ...*, str. 211.

¹⁸⁴ To nam posredno potvrđuje i ranoromanička skulptorska škola vezana uz djelovanje toga samostana, koju Jakšić označuje kao "benediktinska klesarska radionica iz vremena kneza Branimira", kojoj između ostaloga pripada i natpis

od spomenutih crkvenih patrona, kao npr. Sv. Petra, Sv. Mariju, Sv. Jurja, Sv. Križ i sv. Martina, nalazimo tijekom 14. i 15. stoljeća u funkciji parohijalnih svetaca naselja u kojima bribirski Šubići, odnosno pripadnici ove velike rodbinske zajednice, imaju svoje posjede. Temeljem toga mogli bismo pretpostaviti da je donator spomenut u rečenome natpisu bio jedan od članova roda Šubića. U navedenim, pak, crkvenim titularima trebalo bi prepoznati svetačke patrone Šubića bribirskih, odnosno pripadnika njihova rodovskoga klana. Nije li onda i spomenuta predromanička crkva, u tom slučaju, bila u funkciji njihove rodovske zadužbine?

* * *

Utvrdivši kroz historiografski pregled da bribirski županijski teritorij nije bio predmetom zasebnoga i detaljnog istraživanja, autor polazi od stavova iskazanih u okviru rasprava o drugim problemima te načelno ne smatra spornim tvrdnje da je današnja bribirska regija bila pod jurisdikcijom istoimene županije. Pri tomu ipak upozorava da teritorij te regije nije uvijek i u cijelome svom opsegu bio isključivo pod bribirskom županijskom jurisdikcijom.

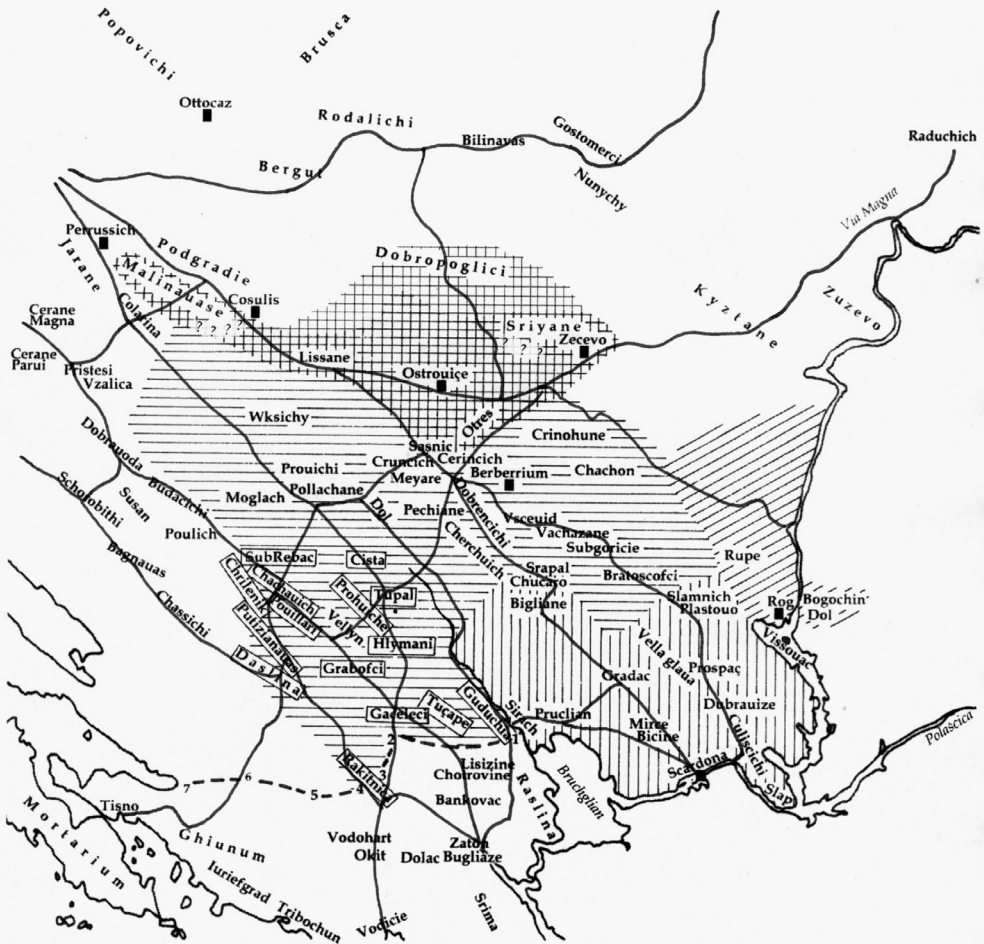
U tome smislu autor ističe da se prvotni teritorij županije očuvao sve do druge polovice 13. stoljeća, o čemu najzornije svjedoče podaci o bribirskim županima, te darovnica ugarsko-hrvatskoga kralja Bele IV. iz 1251. godine. Od pretvaranja županije u privatni posjed bribirskih Šubića, što je bio stvarni učinak te kraljevske darovnice, započinje proces preustroja županijskoga teritorija. U tome procesu kao najvažnije točke autor izdvaja postupak bana Pavla Šubića Bribriskog s kraja 13. stoljeća kojim oslobađa skradinske građane obveza prema skradinskom *castrumu*, a potom i razmirice među Šubićima nakon smrti bana Mladena II. u prvoj polovici 14. stoljeća. Konačni udarac prvotnoj organizaciji prostora došao je nakon uspostave kraljevskoga autoriteta i izravne vlasti kralja Ludovika nad utvrdom Ostrovičom, sredinom 14. stoljeća. Nakon svih tih zbivanja ne može se po autorovu sudu više govoriti o bribirskom županijskom teritoriju. Umjesto njega u izvorima se od druge polovice 14. stoljeća posjedi koji su prvotno pripadali pod vlast bribirskih župana spominju kao teritorij pod kraljevskom jurisdikcijom, odnosno pod skradinskom, bribirskom i rogovskom jurisdikcijom, te kao posjedi ostrovičke utvrde. U daljem razlaganju autor ne u ulazi u problem nastanka i razvoja spomenutih jurisdikcija, već samo približno definira prostornu veličinu svake od njih.

Nastojeci što preciznije razabrati prvotni teritorij županije, autor pokušava temeljem crkvenih razgraničenja između jurisdikcija biskupija ninske, kninske i trogirске, utvrditi prostornu veličinu skradinske i bribirske parohije, za koje pretpostavlja da su bile pod jurisdikcijom prvotnoga bribirskoga arhiepzbiterijata. Oslanjajući se na općeprihvaćeno stajalište po kojemu stare crkvene granice odgovaraju prvotnim županijskim teritorijima, autor dokazuje da je teritorij spomenutoga arhiepzbiterijata ujedno i teritorij pod istoimenom županijskom jurisdikcijom. Problem razgraničenja prema sidraškoj teritorijalnoj jurisdikciji autor pokušava razriješiti temeljem podataka o granicama obnovljene Skradinske biskupije iz početka 18. stoljeća. Za te granice utvrđuje da su se oslanjale na granicu šibenskoga kotara (distrikta) iz 1251. godine, odnosno granicu vranske teritorijalne jurisdikcije, koja je inače u to doba stajala pod zadarskom crkvenom jurisdikcijom. Iz tog razmatranja proizlazi zaključak da se teritorij obuhvaćen spomenutim jurisdikcijama ne poklapa s teritorijem pod prvotnom županijskom jurisdikcijom, što autor smatra dokazom da su u formiranju teritorija spomenutih jurisdikcija u ovo kasnije vrijeme vrijedili drugačiji kriteriji.

---

iz Otrisa (JAKŠIĆ, "Klesarstvo u službi ...", str. 204 i d.). Može se pretpostaviti da djelovanje benediktinaca spomenutoga samostana na dijelu teritorija kneževine od Nina do rijeke Krke tumačimo i kao rezultat mira u Aachenu, kada u sprezi s benediktincima koji već djeluju na teritoriju Kneževine, sudjeluju u spomenutim procesima.

Karta 1

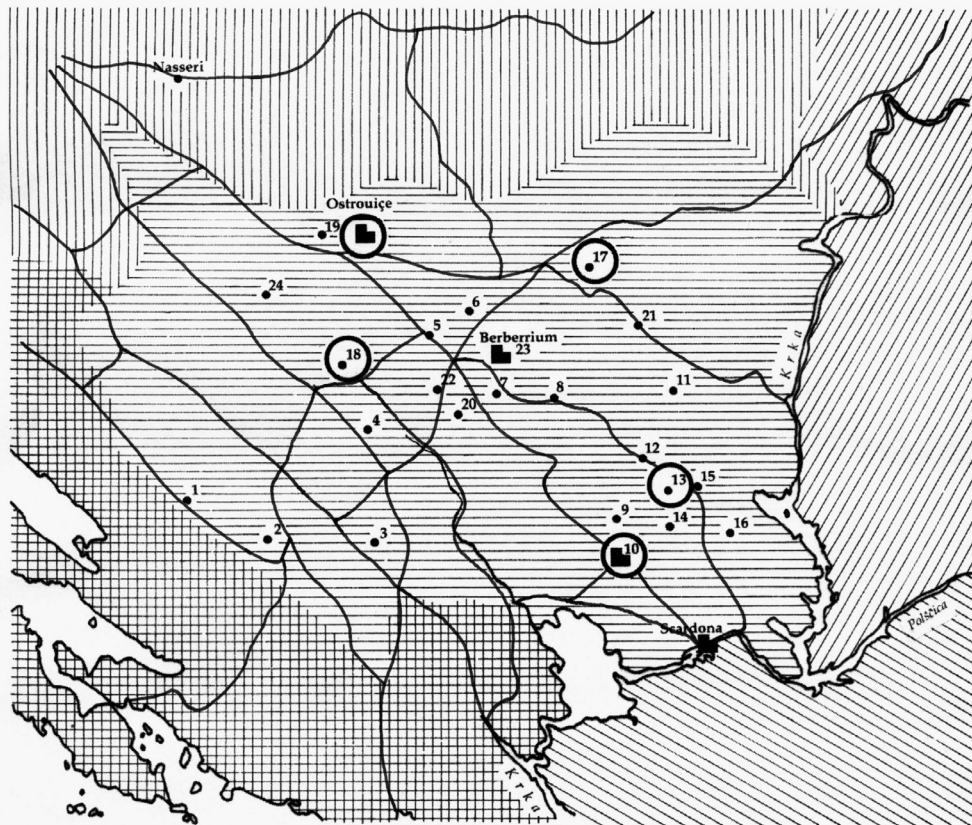

- POSJEDI OSTROVAČKE UTVRDE
- KOTAR UTVRDE BRIBIR I PRIPADAJUĆI POSJEDI
- KOTAR GRADA SKRADINA I PRIPADAJUĆI POSJEDI
- KOTAR UTVRDE ROG I PRIPADAJUĆI POSJEDI
- SIBENSKI DISTRIKTUALNI POSJEDI U 15. ST.

- - - - DIO GRANICE SIBENSKOG DISTRIKTA 1251. GOD. 1. GUDACERAD, 2. STIPANZLATO, 3. KOVACEVAM LOQUAM, 4. LOQUAM RACHITNIZAM, 5. SUCISCAM 6. LOQUAM BALSAM, 7. LUCAM MACHIRAM

■ NAZIVI KASTRUMA PREMA PODACIMA IZ OPHODNJE M. A. RAYMUNDA

Karta 2

- Teritorij pod jurisdikcijom Parathalassia
- Teritorij pod jurisdikcijom sidsraške županije
- Teritorij pod jurisdikcijom kninske županije
- Teritorij pod jurisdikcijom lučke županije
- Teritorij pod bribirskom županijskom jurisdikcijom

0 5 10 km

○ Lokaliteti s nalazima frančke provenijencije

● Ranosrednjovjekovni lokaliteti

1. Kasić 2. Dazlina 3. Grabovci 4. Cista Velika - Paljevine 5. Zazvić 6. Otrës 7. Piramatovci 8. Vaćani 9. Sonković
 10. Graćac 11. Ićevo 12. Bratiškovci 13. Bratiškovci - Gajćine 14. Velika Glava 15. Plastovo 16. Dubravice 17. Varivode
 18. Morpolaca 19. Lisani Ostrovački 20. Krković 21. Smrdelji 22. Pećani 23. Bribir 24. Vuksić

Razabravši precizno prvotni teritorij bibrirske županije autor ukazuje na razloge zbog kojih je kasnoantičko naselje na Bibrirskoj glavici postalo županijskim središtem, dobivši prednost u odnosu na kasnoantički Skradin ili *castrum* Ostrovicu. U tome smislu se ističe činjenica da je Bibrirska glavica najveći gradinski plato na cijelome području Ravnih Kotara i Bukovice te samim time i najznačajnija strateška točka cijele subregije. Važnost se njezina položaja očituje u kontroli prometnih pravaca Ravnih Kotara i Bukovice te napose u kontroli okolnih polja, što je u razdoblju neredovitih prilika i nesigurnosti imalo odlučno značenje. U sklopu ovih razmatranja autor se osvrće i na interpretaciju natpisa iz Otrisa, posvećenog sv. Petru, sv. Mariji, sv. Jurju, sv. Stjepanu prvomučeniku, sv. Martinu, sv. Križu i sv. Krševanu. Prihvaćajući tumačenje da u sv. Krševanu toga natpisa treba raspoznati zaštitnika istoimenoga benediktinskoga samostana u Zadru, autor pojavu toga svetca na spomenutom natpisu tumači ulogom koju su imali benediktinci istoimenoga samostana u pokrštenju i evangelizaciji prostora Bibrirske županije. Na temelju činjenice da se neki od navedenih svetaca, kao npr. sv. Petar, sv. Marija, sv. Juraj, i sv. Martin, nalaze u funkciji parohijalnih svetaca naselja u kojima plemićki rod bibrirskih Šubića ima svoje posjede, prepoznaju se svetački patroni bibrirskih Šubića. Autor temeljem toga zaključuje da bi predromaničku crkvu u Otrisu trebalo interpretirati kao rodovsku zadužbinu.

Some observations about the territory and organization of the Bibrir district during the Middle Ages

The territory of the Bibrir district has previously been mostly not investigated from the perspective of the historiography. The original territory of the district was preserved until the second half of the 13th century. In 1251 Hungarian-Croatian king Bela IV awarded the district to the Šubić family. This led to reorganization of the district territory. Final step in the change of its original organization occurred in mid 14th century when king Ludovic gained control over Ostrovica fortress. The article also presented the local organization of the Catholic church and compares it with the borders of the Bibrir district. Importance of various settlements in the Bibrir district is also taken into consideration as well as various inscriptions dedicated to saints. Such inscriptions can give valuable information about developments and events in the territory of the Bibrir district.